

HOVÁNSZKI MÁRIA

Verseghy contra Batsányi,

avagy a Batsányi–Verseghy-vita alakulása Verseghy kufsteini kéziratai alapján*

Batsányi és Verseghy kapcsolata sohasem került az irodalomtörténet-írás fókuszába. A két költő közötti nézeteltérésre Tarnai Andor világított rá Batsányi műveinek sajtó alá rendezésekor, amikor az Osszián-fordítás kapcsán számba vette Verseghy azon költeményeit, amelyek a bárdköltői szerep ellen irányultak.¹ Tarnai Andor ekkor még csak az Uránia-kéziratban² található versek alapján utalhatott Batsányi és Verseghy eltérő poétikai nézeteire, a Haller-kézirat³ előkerülése után azonban további bizonyítékaire lelt annak, hogy a két költő között Kufsteinben valószínűleg igen éles hangú vita zajlott.⁴

A fogságban használt kéziratok esetében a kézirat megnevezés nem a kötetek eredeti formájára, hanem használati módjára vonatkozik: a nyomtatványok ugyanis mintegy kéziratként szolgáltak a börtönök első helyszínein (Buda, Kufstein) papírhíánnyal küszködő íróknak. Az autográf bejegyzésekkel teli kötetek sokáig ismeretlenek voltak. Az Uránia-kézirat 1938-ban, a Haller-kézirat pedig 1977-ben került a Verseghy-kutatás látóterébe. Az Uránia-kéziratra, amely Kármán József *Uránia* című folyóirata III. kötetének egyik példánya, Joó Tibor hívta fel a figyelmet, amikor a Verseghy kezével teleírt nyomtatvány az OSZK Hírlaptárából a Kézirattárba került.⁵ A kéziratból Gálos Rezső publikálta hamarosan⁶ a Verseghy 1910-es költeményes kritikai kiadásából kimaradt darabokat.⁷ A másik, autográf bejegyzésekkel teleírt kötet

* A tanulmány az MTA –DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport keretén belül készült.

¹ BATSÁNYI János, *Versegek*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1953 (Batsányi János Összes Művei, I), 534–535. (Továbbiakban: BJÖM I)

² Uránia-kézirat: OSZK Kt., Oct. Hung. 994. (Továbbiakban: Uránia-kézirat)

³ Haller-kézirat: OSZK Kt., Oct. Hung. 1896. (Továbbiakban: Haller-kézirat)

⁴ Erről írt összefoglaló tanulmánya: TARNAI Andor, *Három magyar költő Kufsteinben = A tudomány szolgálatában: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, szerk. GLATZ Ferenc, Bp., MTA Történettudományi Intézet, 1993, 271–276. (Továbbiakban: TARNAI 1993)

⁵ Joó Tibor, *Ismeretlen Verseghy-kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban*, MKSz, 1938, 1. sz., 72–73.

⁶ GÁLOS Rezső, *Verseghy Ferenc kiadatlan költeményei*, ItK, 49(1939), 2. sz., 156–168. GÁLOS Rezső, *Verseghy Ferenc kiadatlan tanítókölteménye*, ItK, 51(1941), 1. sz., 71–82; 2. sz., 170–180.

⁷ CSÁSZÁR Elemér, MADARÁSZ Flóris, *Verseghy Ferenc kisebb költeményei*, Bp., Franklin, 1910 (Továbbiakban: CSÁSZÁR–MADARÁSZ 1910)

az ún. Haller-kézirat Albrecht von Haller *Versuch schweizerischer Gedichte* című verses-kötetének ama példánya, amelyet szintén mintegy üres füzetként használt Verseghy költeményeinek a lejegyzéséhez. A kézirat kalandos módon 1975-ben került haza az Amerikai Egyesült Államokból. A kötet történetét és tartalmát 1977-ben Szauder Mária ismertette,⁸ ám az ebben olvasható, addig kiadatlan versek csak jóval később, Fried István 1987-es publikálása során kerültek az olvasóközönség elé.⁹

Mivel a kéziratokról csupán annyi bizonyos, hogy Verseghy ezeket a börtönévei alatt használta, a kutatás mind ez idáig a költő fogságának teljes idejére, azaz 1795–1803 közötti időszakra datálta a kötetekben található költemények keletkezését. Ezt a tág idő-intervallumot azonban jelentősen szűkíthetjük az egyes versekre, illetve verscsoportokra vonatkozóan, mivel a tartalom (prózai töredékek, nyelvészeti jegyzetek, zongorakiséretes dalfordítások stb.), a tinta színe és az írás jellege alapján mindkét kéziratban több szöveg-csoportot különíthetünk el. A datálás másik mankója a szövegváltozatok összevetése: Verseghy ugyanis a klasszikus poétikai ideál szerint folyton jobbított költeményein. A kézírás megjelenése, az egyes szövegcsoporthoz tematikus és/vagy formai összetartozása, illetve a szövegek folytonos alakulástörténetének együttes figyelembevétele tehát az, amellyel a kéziratok lejegyzésének szakaszait szűkebben is behatárolhatjuk. Mivel jelen dolgozatban a Batsányi és Verseghy között Kufsteinben lezajló vitára fókuszálunk, most csupán annyit jegyzünk meg, hogy az Uránia-kézirat a budai és a kufsteini fogságban, azaz 1795 tavasza és 1796 ősze között keletkezett lejegyzéseket őriz, a Haller-kézirat szövegei pedig – egyetlen rövid szövegcsoporthoz eltekintve, amelynek keletkezése még a budai fogság enyhébb időszakára, azaz 1795. június 11-e és augusztus 10-e közé tehető – Kufsteinben, majd Spielbergben készültek.¹⁰

A Verseghy–Batsányi-vitaként aposztrofálható nézeteltérés több okból is sokáig láthatatlan maradt az irodalomtörténet-írás számára. Egyrészt mivel a vita a fogság zárt körében zajlott, a kortársak nem tudhattak róla, másrészt ezekből a költeményekből Verseghy később mindössze négy epigrammát publikált az 1806-os Magyar Aglájában: az *Eggy goromba poétára*, az *Eggy ártatlan felelet*, az *Eggy Szerelmetlenhez* és *A' Férfiféltő* címűeket.¹¹ Volt azonban még valami, ami nagymértékben hozzájárult a Batsányi és Verseghy között lezajlott „pennacsata” elhomályosításához. A budai fogságban velük együtt szenvedő harmadik költőtársnak, Kazinczynak a Magyar Aglájáról írott 1809-es Annalenbeli bírálata, amelyben Kazinczy az *Eggy goromba Poétára* című verset egyértelműen Révaira vonatkoztatta.¹² Megjegyzendő, hogy a széphalmi mester

⁸ SZAUDER Mária, *Verseghy Ferenc ismeretlen kéziratai*, ItK, 81(1977), 2. sz., 241–246.

⁹ *Verseghy Ferenc kiadatlan írásai*, III. kötet, vál., s. a. r., bev., jegyz. FRIED István, Szolnok, 1987, 10–15.

¹⁰ Az Uránia-, és Haller-kézirat részletesen lesz ismertette a most készülő, RMKT sorozatban hamarosan megjelenő *Verseghy költeményei* című kötetben, melyet jelen tanulmány írója rendez sajtó alá.

¹¹ [VERSEGHY Ferenc], *Magyar Aglája*, Buda, 1806, 109–110 (továbbiakban: VERSEGHY 1806) *A' Férfiféltő* a Magyar Aglájában *Boriskára* címmel jelent meg.

¹² „Das Epigramm S. 110 *Eggy goromba Poétára* (an einen groben Dichter) beweist, wie wenig H[er]r V[er]seghy wider Révais Ausfälle und selbst wider diesen Dichter (er charakterisirt ihn in der letzten

Kis Jánosnak és Vitkovics Mihálynak ugyanekkor kelt magánleveleiben arról írt, miszerint Verseghy a *goromba poéta* jelzővel Batsányit illette.¹³ (Kazinczy Révai halála, azaz 1806 után fokozatosan eltávolodott Verseghytől. Egyrészt hamarosan teljesen megszakította a kapcsolatot az egykori pálos szerzetessel, másrészt egyre személyeskedőbb megjegyzésekkel illette a „kövérseggű pap” irodalmi megnyilvánulásait.)¹⁴ A két költő közötti nézeteltérésre tehát nemcsak a börtön falai borítottak oly sokáig homályt, de Kazinczy bírálata is hozzájárult ahhoz, hogy a vita láthatatlan maradjon. Ennek köszönhető például, hogy az epigrammát az annak központi elemét képező *bárdus* szó ellenére Batsányira majd csak Tarnai Andor vonatkoztatta. A Kazinczynál olvasható Révaival való azonosítását ugyan már Császár Elemér is megkérdőjelezte, de Révai helyett ő még Kazinczyt sejtette a *goromba poéta* mögött.¹⁵ (A *bárdus* szót egyébként nemcsak Batsányi használta magára: készülő Osszián-fordítása miatt a kortársak is gyakran emlegették így a száműzetésbe kényszerült költőt.)

Végezetül, mivel Batsányi 1796 után egyre inkább kiszorult a magyar irodalmi életből, Verseghy pedig csak jóval később, 1803 augusztusában szabadult, nemcsak a közben eltelt idő, de a fizikai-szellemi távolság is útját állta a „pennacsata” folytatásának.

Zeile so, dass ihn jeder, der mit unserer Litteratur bekannt ist, errathen wird,) zu klagen ein Recht hat. Solche Epigramme entschlüpfen wohl bey aufgeregter Leidenschaft auch andern Dichtern und Dichterlingen, aber ein besonnener Mann nimmt sie nicht in die Sammlung seiner für das Publikum bestimmten Gedichte auf. Dieses gewiss nicht feine Epigramme ist ein neuer Beweis, dass H[er]r V[erseghy] seinen ärgerlichen Streit mit dem seligen Révai mit Bitterkeit und Unanständigkeit führte.” *Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaisertume*, 1809. június, I. köt., 264. Újra közreadta CSÁSZÁR–MADARÁSZ 1910, 329. (Magyarul: „A 110. oldalon található epigramma, az Egy goromba Poétára bizonyítja, hogy milyen kevésbé jogosak Verseghy úr panasza Révai hibái s maga a költő ellen [Verseghy úgy jellemzi őt az utolsó sorokban, hogy mindenki, aki ismeri irodalmunkat, felismeri, hogy Révaíról van szó]. Jóllehet ideges szenvedélyből más költők és költőcskék tollából is kicsúszhat ilyen epigramma, de egy megfontolt ember nem vesz fel efféle verset gyűjteményébe a publikum számára szánt költemények közé. Ez az egyáltalán nem kifinomult epigramma újabb bizonyítéka annak, hogy Verseghy úr haragos vitáját a néhai Révaival keserűséggel és tisztességtelenül folytatta” – Donccsez Etelka fordítása.)

¹³ Kis Jánosnak az *Egy goromba Poétára* című epigrammával kapcsolatban 1807 szeptemberében a következőket írta: „Verseghinek Aglájája éppen szemeim eleibe akadt, és így kiírok neked belőle egy darabot, melyet Batsányira nem *faragott*, hanem *kalapált*. [...] Imhol lap 110. szóról szóra, betűről-betűre. Egy goromba Poétára” Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1807. szeptember 15. = *KazLev.* VI, 1166. lev., 156. Vitkovics Mihálynak pedig 1809-ben az *Annalenben* megjelent bírálat után ezt írta: „Mit mond Verseghy a Recenzióra, azt nem tudom. De én azt az egész Recenziót el merném neki olvasni egy egész Auditorium előtt, s midőn a’ schlüpfrige Erzählungok, és kivált a’ Batsányira lőtt igen tompa hegyű nyilacska, fordúlna-elő, nagyon szemébe mereszteném a’ szememet, s emlékeztetném az ő modestiájára, melly másokat csak meg nem nevezve bántogat. Ám ha neki olly igen nagy kedve van a’ vastagabb szerelem örömeit festegetni, esse: de fesse szépen; lehet azt úgy is” Kazinczy Ferenc Vitkovics Mihálynak, Széphalom, 1809. november 10. = *KazLev.* VII, 1579. lev., 47.

¹⁴ KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Kazinczy Ferenc Művei, első osztály, eredeti művek, kritikai kiadás), 82–83. (Továbbiakban: KAZINCZY, *Fn*)

¹⁵ CSÁSZÁR–MADARÁSZ 1910, 381.

Ez a szélcsend ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a nézeteltérések megszűntek volna. Bár a körülmények lassan kölcsönös hallgatásba burkolták a történeteket, Verseghy újra és újra közreadta néhány Batsányira vonatkozó epigrammáját, Batsányi pedig még 1824-ben írt tanulmányában is Verseghy nevét elhallgatva, ugyanakkor egyértelműen rá célozva, a hajdani fogolytárs ellenében (is) határozta meg saját verstani-poétikai nézeteit.

A Kufsteinben lezajlott vita rekonstruálása több szempontból is nehézségbe ütközik. Mivel Batsányi részéről ezen időszakból egyetlen kézjegyet kivéve nem tudunk olyan dokumentumokról, amelyek a két költő kapcsolatára utalnának, a vita történetét szinte kizárólag Verseghy Kufsteinben lejegyzett költeményeiből ismerjük. Mivel e versek többsége erősen az expaulinus személyes indulatát tükrözik, mi is elkerülhetetlenül az ő nézőpontjából látjuk az eseményeket. A „részhajlás” tehát nálunk, a „harag” Verseghynél. A Verseghyben dúló érzelmi harcot kiváltó okokat azonban a textusok és a kontextusok egymásba játszásával viszonylag tárgyilagosan rekonstruálhatjuk, illetve e verseket mintegy ciklusként értelmezve, újra láthatóvá tehetjük a várbörtön rejtekében lezajló „pennacsatát”.

Mivel Batsányi és Verseghy viszonyát Verseghy két fogságban született kézírata alapján ez idáig csak Tarnai Andor vizsgálta részletesebben, a következőkben röviden összefoglalva ismertetem megállapításait. Eszerint a két költő a budai fogságban, illetve a Kufstein felé vezető úton még valószínűleg barátságban volt egymással. A sértés a *Szentjóni Szabó László halálára* írt óda kapcsán érthette Verseghyt: az ezután lejegyzett *A' Szörszálhasogató* ugyanis szövegszerűen utal a vers ama kifejezésére, amelyben Batsányi mértéksértést vélt felfedezni. Ez tehát az egyik pont, amelyben a nézetek különbsége kiütközött. A másik az „eltérő közönség- és irodalomkoncepció”, hiszen Verseghy szerelmi költészete élesen szemben állt Batsányi politikai szerepvállalásával¹⁶ (*A' Pedantizmus; Egy goromba Poétára; Az Apollóhoz; Egy irigy Bardusra; A' mostani Poéta*). A vitát a *Bacsányihoz* című vers zárta, amelyben a két költő között fennálló nézeteltérések ellenére „Verseghy mind a személyes, mind a költői konfliktust rendezte magában”.¹⁷ Végezetül Tarnai Andor szerint bár a versek arra utalnak, hogy „Verseghy teljességgel képtelen volt befogadni Klopstockot és Ossziánt, [...] nagyra becsülte Batsányit a költőt”.¹⁸ Erre mutat legalábbis, hogy néhány ekkora keltezhető költeményében Batsányi-allúziók fedezhetők fel (*Szentjóni Szabó László halálára; A' Fülemile*).¹⁹

Ha Verseghy költeményeit a két költő korábbi és későbbi írásaival kontextualizálva e nézeteltérést tágabb összefüggésbe helyezzük, akkor több ponton is helyesbíthetjük, illetve bővíthetjük Tarnai Andor fentebbi megállapításait. A Verseghy és Batsányi vitáját tükröző versek mögött ugyanis olyan eltérő művelődésszemléletek fedezhetők fel,

¹⁶ TARNAI 1993, 273.

¹⁷ TARNAI 1993, 274.

¹⁸ TARNAI 1993, 275.

¹⁹ TARNAI 1993, 275.

amelyek a költeményekre jellemző különböző tematikus szálakat valamilyen módon mégiscsak összeszövik. A különböző irányú művelődés- és nyelvfilozófiai nézetek hívhatták tehát elő azt az éles hangú vitát, amely a felszínen három kérdéskört érintett. Az első tematikus szál a Tarnai Andor által is említett verstani kérdésben, a második az eltérő költőszerepek felvállalásában, a harmadik pedig ehhez kapcsolódóan a régi vagy mostani világ eszményeinek követésében körvonalazható. Alább, a két költő fog-ság előtti kapcsolatának felvázolása után, ezeket a vitapontokat veszem számba.

(előtörténet)

Verseghy és Batsányi valószínűleg a pesti pálosok körében ismerkedett meg egymással. Első adatunk kapcsolatukról 1787-ből való, amikor fordítás céljából Batsányi Millot világtörténetét ajánlotta Verseghy figyelmébe.²⁰ Nem sokkal később, miután Batsányi Verseghyt is „bévette a társaságba”,²¹ a frissen induló kassai Magyar Museumon munkálkodtak közösen. Verseghy korrektori munkákat vállalt, illetve több darabja is megjelent a folyóiratban.

A kezdetben zavartalannak tűnő munkát megkönnyítette, hogy egyrészt mindkettőjük irodalomszemlélete az egységes-osztatlan litterae-literatúra hagyományának közös alapjain nyugodott, másrészt hogy a mindent átfogó tudós hazafi beszédpozíciója a közös cél miatt elfedte a később kiütköző különbségeket. Batsányi 1791 augusztusában, mint a folyóiratban segítő társáról, még igen elismerően nyilatkozott Verseghyről. Kazinczy egyik készülő írása ellenében így védelmezte őt Aranka Györgynek írt levelében:

Versegi Ferenc expaulinus. Budán privatizál. Nagy tudományú, nyílt elméjű, igaz lelkű derék férfiú. A hárfát úgy veri s e mellett oly szépen énekel, hogy hozzá fogható alig van a hazában erre nézve. [...] Kazinczy úr nincs közöttünk. [...] Éppen most ad ki ezen munkájában [ti. az Orpheusban – H. M.] egy mérges recensio formát, Versegi társunk ellen, hol ezt az érdemes embert *pasquilláns* s egyéb eféle illetlen titulusokkal illeti. Be nem jó mikor az ember *sensu abundat*!²²

Bár az ellenségeskedésnek a börtönévek előtt nincs nyoma, Batsányi későbbi írásaiból előtűnik az a pont, amelyben konkrétan meghatározható a nézeteltérés kezdete. Ez az 1793-ban megjelent *Mi a' Poézis? és ki az igaz Poéta?* című „rövid elmélkedés”, amelyben Verseghy erősen kikelt a hagyományos rímes-magyaros verselési mód ellen. Batsányi számára ez olyannyira elfogadhatatlannak tűnt, hogy jóval később, még 1821-es, illetve 1824-es írásaiban is – Verseghy nevét elhallgatva, ugyanakkor

²⁰ Verseghy Millot-fordításáról lásd DONCSECZ Etelka, *Verseghy Ferenc retractatiója: Dokumentumok a Millot-fordításhoz fűzött Értekezések visszavonásáról*, Sic Itur ad Astra, 20(2009), 59. sz., 201–251.

²¹ Batsányi János Ráday Gedeonhoz, h. n., d. n. [1790. január] = NÉMETH Balázs, *Batsányi három levele Ráday Gedeonhoz*, ItK, 60(1956), 2. sz., 197–201, itt: 199.

²² BACSÁNYI János *Költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben*, kiadta TOLDY Ferencz, Pest, 1865, 245–246.

idézeteivel erre célozva – újra és újra visszautalt Verseghy tanulmányára. Mindezt összevetve a volt pálos szerzetes Kufsteinben született költeményeinek Batsányi elleni kiszólásaival, egyértelművé válik, hogy a két költő kapcsolatában 1793-ban törés történt. Mivel azonban mind Verseghy, mind Batsányi fogság előtti levelezésének nagy része elveszett, egyidejű forrás nem áll a rendelkezésünkre eltávolodásukról.

Következő információink a fogságból valók. A Martinovics-féle összeesküvés leleplezése után együtt került börtönbe Kazinczy, Verseghy és Batsányi. Mint tudjuk, a Magyar Museum szerkesztése során kiütendő szemléletbeli különbségeik miatt Batsányi és Kazinczy már 1789-ben megszakította egymással a kapcsolatot, Verseghytől pedig 1793-as kötete miatt távolodott el Batsányi. Indulatoktól mentes viszony csak Verseghy és Kazinczy között lehetett, Kazinczy fogságból írt levelei is erről vallanak.²³ E szembenállások ellenére azonban a sorsközösség nyilvánvalóan újra közelebb hozta a poétikai-verstani nézeteiben különböző álláspontú literátorokat, hiszen a létüket fenyegető bizonytalanságban ismét felismerték a közös célt: elsődleges feladatuk a magyar nyelv kiművelése (akár poétikai, akár grammatikai, akár prozódiai szinten). Erre mutat, hogy a budai fogság enyhébb időszakában, azaz 1795. június 11-e és augusztus 10-e között többször is együtt dolgoztak.²⁴ A közös munka lenyomatát őrzi Kazinczy *Budai Papirosaim* című kézírata,²⁵ illetve Verseghy több fogságban használt kötete is. Kazinczy archiválási másolatokat készített Verseghy németből magyarított költeményeiről, Verseghy és Batsányi pedig mintegy költői versengésként ugyanazt a duettot fordította le Mozart–Schikaneder *Varázssípjából* (*A' Szólló és a' Pap*). Batsányi fordítása autográf lejegyzésben Kazinczy kéziratkötetében található, Verseghy pedig rögtön Batsányi fordítása után szintén itt, Kazinczy másolatában.²⁶ Batsányi és Verseghy együttes munkáját őrzi még a Verseghy által szintén a fogságban használt *Mi a' Poézis?* ama példánya, amelybe Batsányi a *Duetto* című énekét jegyezte be.²⁷ Ekkor írhatta Batsányi Verseghy Haller-kötetébe a *Biztatás* késői szövegváltozatának tekinthető,²⁸

²³ Hangsúlyozandó, hogy Kazinczy esetében élesen el kell választanunk a Verseghyről írt későbbi visszaemlékezéseket az egyidejűleg született feljegyzésektől, illetve levelektől. Ezzel kapcsolatban lásd DONCSEZ Etelka, „mert lelkeinket a' múlt szerencsétlenség örökre összeköti”: Verseghy Ferenc és fogolytársai kapcsolata a szabadság után, Irodalomismeret, 2016, 3. sz., 4–25.

²⁴ „A Katona Tisztek erántunk sok kedvezéssel voltak; a' többek közt azzal is, hogy, a' Gárdák Casermjében tartván fogva, melly közben el vala rekesztve, megengedték hogy olykor Szláv György és Verseghy fogoly társainkhoz által mehessek. [...] Batsányi is közöttünk vala egy ideig (tovább Kufsteinba vitett)” KAZINCZY, *Fn*, 43.

²⁵ Kazinczy Ferenc, *Budai Papirosaim*, MTA KIK Kt., RUI 2r 1; 168b–174b. Kazinczynak a fogságban keletkezett, illetve azon időszak munkáit őrző kéziratának részletes leírását lásd DEBRECZENI Attila, *Kazinczy emlékéllító archivuma 1802–1803-ból*, ItK, 118(2014), 2. sz., 226–244.

²⁶ MTA KIK Kt., RUI 2r 1; 172a–172b.

²⁷ OSZK Kt., Oct. Hung. 603; utolsó oldal. Batsányi e versének későbbi szövegváltozata *A bujdósók*. (Lásd BJÖM I, 89.)

²⁸ BJÖM I, 7.

[*Szép, a' Hazáért túrni; viselni rabLántzot*] kezdetű verset is.²⁹ E négysorost Batsányi *Védőirata* mellett³⁰ leginkább Kazinczy anekdotája tartotta fenn az utókor számára.³¹ Bár Kazinczy késői visszaemlékezését, amelyben azt állította, hogy Batsányi a verset egy-két széndarabbal írta börtöne falára – amelyért és effélékért „ámbár ártatlan volt, esztendei rabságra kárhoztatott”³² –, alapvetően börtönlegendának tartotta a magyarországi jakobinus per legavatottabb szakértője, Benda Kálmán, Kazinczy forrását ez idáig nem sikerült azonosítani. Verseghy Haller-kézirata megoldani látszik a rejtélyt, hiszen ebben a Batsányi kézírásával olvasható vers teljes egészében egyezik a Kazinczy által évek múlva lejegyzett szöveggel. Eszerint Kazinczy Verseghy kéziratként használt kötetéből ismerte a verset, amelyhez később a saját történetéhez megfelelő keletkezéstörténetet konstruált.

1795 nyarának végén tovább szállították a foglyokat. Batsányit, Verseghyt és Szentjóni Szabó Lászlót augusztus 10-én Kufsteinbe, Kazinczyt pedig szeptember 27-én Spielbergbe indították.³³ A *Szentjóni Szabó halálra* írt óda első szövegváltozata szerint Tornyos Lienznek kőfalas udvarán „hármán égyütt a' komor éjszakát / édés reménnyel töltt beszédnek / váltogatási között megültük”,³⁴ azaz az utazás során a három magyar költő együtt beszélgette át az éjszakákat. Kufsteinbe szeptember 5-én érkeztek meg a magyar foglyok. Bár a várbörtön híresen szigorú volt, annyi bizonyos, hogy a rabok valamilyen úton-módon tudták cserélgetni a könyveiket. Andreas Riedel korabeli állítása szerint Verseghy például több könyvet is kölcsönadott fogoly- és

²⁹ OSZK Kt., Oct. Hung. 1896; 140a. Megjelent BJÖM I, 219. (Töredékek 2. sz.)

³⁰ BATSÁNYI János, [*Mentőírás a Martinovics-perben*] = Uő, *Prózai művek, I*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1960 (Batsányi János Összes Művei, II), 316. (Továbbiakban: BJÖM II)

³¹ Lásd Kazinczynak Szirmay Antal *A magyar jakobinusok története* (1809) című munkáihoz írt jegyzetét. *A magyar jakobinusok iratai, II: A magyar jakobinusok elleni felségsértés és hűtlenségi per iratai 1794–1795*, s. a. r. BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai, 1952, 588.

³² *A magyar jakobinusok iratai, III: Naplók, följegyzések, röpiratok*, s. a. r. BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai, 1952, 389.

³³ A foglyok továbbszállítását Kazinczy kétféle időrendben jegyezte le. *Az Országlás Foglyai 1795-ben* című kézirat szerint 1795. augusztus 10-én indították útnak Kufsteinbe Verseghy Ferenczet, Landerer Mihályt, Batsányi Jánost, Erdélyi Lászlót, Tancsics Ignácot, Szabó Lászlót és Szén Antalt. (KAZINCZY, Fn, 55.) A *Fogságom naplója* egyik töredékében, illetve szövegváltozatában viszont augusztus 7–10-e közé teszi Kazinczy a foglyok elindítását. Eszerint aug. 7-én Szentjónit és Erdélyit, aug. 8-án Szén és Tancsicsot, aug. 9-én Batsányit és Landerert, aug. 10-én pedig Verseghyt szállították el Budáról. (KAZINCZY, Fn, 88.) Hogy melyik felelt meg a valóságnak, azt nem tudhatjuk, annyi mindenesetre bizonyos, hogy a *Fogságom naplójának* eme feljegyzése Verseghyről való erősen negatív hangvétele miatt valószínűleg jóval későbbi lejegyzés („Budán alig találának oly szekeret, mellyben Verseghy a' maga Tisztje mellett megférhete; fara oly széles volt.”). Kazinczy Verseghyre és Batsányira vonatkozó történetkonstruálási módszeréből kiindulva ezt tekinthetjük kevésbé hitelesnek. Ha mindezt összevetjük Verseghy *Szentjóni Szabó László halálra* írt ódájával, csupán annyit állapíthatunk meg, hogy akár együtt, akár külön indították útnak a foglyokat, Linzben már mindenképp együtt voltak.

³⁴ Uránia-kézirat; 16, 159b.

honfitársainak.³⁵ Ezenkívül azonban tudomásunk szerint csak kopogtatással tudtak egymással kommunikálni a magánzárkákban tartott rabok (Verseghy és Batsányi a *B-hoz* című vers szerint szomszédos cellában voltak).³⁶ Mivel a szóbeli vagdalkozást a körülmények (elvileg) megakadályozták, feltehetően léteztek olyan, azóta eltűnt Batsányi-kéziratok, amelyek alapján a vita sértő pontjait világosabban rekonstruálhatnánk. Ezek hiányában azonban kénytelenek vagyunk elsősorban Verseghy költeményeire, illetve az nézőpontjára hagyatkozni.

(*tematikus verscsoport*)

A vita kezdetét az 1795. október 5-e után nem sokkal kelt *Szentjóni Szabó László halálra* című óda, illetve annak megjobbított szövegváltozata,³⁷ végét pedig az 1796. május 16-án írt *A' mostani Poeta* jelzi. A költő felváltva jegyezte le a verseket az Uránia- és a Haller-kéziratba. A hónapra pontos datálást a kéziratban található néhány autográf dátum, illetve az egyes szövegváltozatok összevetése teszi lehetővé. Verseghyre egyébként nem volt jellemző a lejegyzés időpontjának feltüntetése. Olyannyira nem, hogy kézírataiban szinte kizárólag a Batsányi ellen kiszóló költemények mellett olvasható ilyen adat.³⁸ A szövegek alakulástörténete azonban jól nyomon követhető. Általános szokása volt ugyanis, hogy a javítandó szavakat aláhúzással jelölve a sor mellé írta a jobbnak vélt változatot (ez lehetett egyidejű vagy későbbi javítás), majd az esetek többségében a következő lejegyzéskor ezt, azaz a sor melletti, megjobbított kifejezést vezette tovább. Verseghy különböző szerkesztői narratívák szerint újra és újra átrendezte a költeményeit.³⁹ A Haller-kéziratba tulajdonképpen az Uránia-beli bejegyzéseivel párhuzamosan kezdte el egy újabb szövegcsoport kialakítását, de már kicsit átírva, megjobbítva, illetve más tematika szerint válogatta ki a verseket.

³⁵ Andreas Riedel erre vonatkozó szövegét Szilágyi Márton fordításában lásd SZILÁGYI Márton, *Párhuzamos börtöntörténetek: Kazinczy Ferenc és Andreas Riedel = Leleplezett mellszobor: Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Bp., Gondolat, 2009, 68, 74. lábjegyzet.

³⁶ 23–24. sor: „S végre hogy a' bal eset szomszéd börtönybe szorított, / illetlen bosszúd marha dühökre fakadt.”

³⁷ Az ódát Verseghy folyamatosan átdolgozta. A négy fennmaradt szövegváltozat lelőhelye és címe a következő: 1.) Uránia-kézirat, 159b: *Bacsányihoz szent Jóni szabó László' halálra, melly történt Kufsteinban. 5. Oct. reggel. 1795.*; 2.) Uránia-kézirat, 150b: *Szabó (Szentjóni) László' halálra, melly tör[tént] Ku[s]f[teinban] 5. Oct. 1795.*; 3.) Haller-kézirat, 77a: *Szentjóni Szabó Lászlónak halálra.*; 4.) Énekek-kézirat, OSZK Kt., Quart. Hung. 3661; 23b–24a: *Szentjóni Szabó László' halálra.*

³⁸ Két, szintén Kufsteinben lejegyzett vers mellett találunk még autográf datálást. Az *Érzékeny gondolatok Az emberi Nemzetről* (A III. és IV. Beszéd végén: 26. Febr.; 8. Mártii. [1796]) Kiadta GÁLOS Rezső, *Verseghy Ferenc kiadatlan tanítókölteménye, i. m.*, 170–178. Gálos Rezső az évszámot nem azonosította.

³⁹ A korabeli műfaji, variábilis és tematikus szerkesztői eljárásokról átfogóan lásd ONDER Csaba, *A klaszika virágai: (anthológia – praetexta – narratíva)*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 78–93.

A Batsányi elleni megnyilatkozásokként értelmezhető költeményeket a költő először az Uránia-kézirat III. szövegcsoportjának 47 számozott költeménye közé jegyezte be.⁴⁰ A költemények sorában a VII. (*Bacsányihoz. Szent Jóbi Szabó László halálára*), a IX. (*A' Szórszálhasogató*), ismét a VII. javított szöveggel, majd a XXXIX. számú (*Egy görömba poétára*) tartozik ide. Ezután, 1795. december 3-a és 1796. március 28-a között a Haller-kéziratba folytatta a versek írását. Itt a VI–XIII. számú költeményeket sorolhatjuk a Verseghy–Batsányi-vita dokumentumai közé. 1796 március–áprilisában ismét az Uránia-kéziratot vette elő a tematikusan egységes képet mutató verscsoport folytatásához. Ez esetben a 146b–140a oldalakon sorszámozás nélkül olvashatjuk *A' Bölcsék sorsa*, *A' Pedantizmus*, *A' Szerelmetlen* és a *B-hoz* című verseket. Végül 1796 áprilisa és május közepe között visszatért a Haller-kézirathoz, és ebbe jegyezte be a Batsányit érintő (XIV–XV. számú) költeményeket. Míg tehát az Uránia-kéziratba egy másik verscsoportba illesztette be a vitából származó költeményeket, addig a Haller-kéziratban tematikus egységet alkotnak a VI–XV. számú darabok. Mindez arra mutat, hogy a Haller-kéziratnál Verseghy az V. költemény után a Batsányival való nézeteltérését mintegy ciklusszervező elvvé avatva komponálta tovább a már korábban megkezdett szövegcsoportot.⁴¹ Mindezek után a Haller-kéziratba *A' Szórszálhasogatót* és *A' Bölcsék sorsát* még egyszer lejegyezte, ám ezeket a „Költeményes Ügykezeseteket külömbféle tárgyakról görög mértékű hatosokban”⁴² tartalmazó III. szövegcsoportba ekkor már egyértelműen hexameter formájuk miatt válogatta be.

Ha elfogadjuk, hogy a Haller-kézirat VI–XV. számú költeményeiből álló sorozat lejegyzését a Verseghy és Batsányi között kialakuló vita erősen meghatározta, akkor néhány költeménynek egészen új jelentésrétegét tárhatjuk fel. Verseghy ugyanis egyrészt olyan verseket is beemelt a Batsányival való nézeteltérését tükröző ciklusba, amelyek eredetileg nem a vita hevében és idején születtek, másrészt az epigramma műfaját alkalmazva a személyeskedő, durva megszólalást félretéve tudta folytatni a csipkelődést Batsányi ellen. A VIII. számú *Ritka már Laurám az erős barátság...* kezdetű költemény tipikus példája az első esetnek: Verseghy azáltal ruházta fel személyes vonatkozású jelentésréteggel a már korábban, 1795 szeptemberében keletkezett ódát, hogy azt a vita kontextusába helyezte. A kézirat IX–XII. számú költeményeiben (*Eggy ártatlan felelet; Apollóhoz; Eggy Szerelmetlenhez; A' Férfiféltő*) a másik formát alkalmazta: ezekben az epigrammákban úgy szólt ki Batsányi ellen, hogy nincs sem

⁴⁰ A 47 költemény 34 darabja J. A. Steffan, J. Haydn és W. A. Mozart dallamára írt ének, melyeknél a dalamok lelőhelyét is pontosan megnevezte Verseghy. A szövegcsoportot Kufsteinben, 1795 szeptemberében és 1796 márciusa között jegyezte le a költő.

⁴¹ A Haller-kézirat I. szövegcsoportjának első öt verse a következő (71a–75b): I. *Laura' Képéhez*; II. *Az Igazsághoz*; III. *A' zsembe Öreghez*; IV. *Inn' vizéhez*; V. *Eggy magyar asszonyra*.

⁴² A Haller-kézirat mindössze négy költeményt tartalmazó III. szövegcsoportját 1796 áprilisa és augusztusa között, még Kufsteinben jegyezte le Verseghy. A 202a–208. oldalakon található „görög mértékű hatosokban” írt versek a következők: I. *A' Szórszálhasogató*; II. *Az Éj*; III. *Az Örömhöz*; IV. *A' Bölcsék sorsa*.

a költőtárs személyére, sem az összetűzésre olyan konkrét utalás, mint az a korábbi versekben felfedezhető volt, azaz itt Verseghy a műfaj adottságait kihasználva valóban a poézis tárgyává emelte a kettőjük közötti nézeteltérést. A lejegyzés sorrendje mellett a tematikus egyezés is az epigrammák Batsányira való vonatkozását erősíti, hiszen „az ostoba”, „szerelmetlen”, „lauruskoszorúval” önmagát felékesítő, „dicsekvő” költőről szóló versek mondanivalói összecsengenek a vita személyeskedő költeményeivel.

A költemények lejegyzési helyét és idejét a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a tanulmány végén táblázatban közöljük. A dátum és a lelőhely után néhány kulcsszót adunk meg, amelyek egyértelműsítik a versek Batsányira való vonatkozását, illetve megnevezzük még a versformákat, amelyek a verstani nézeteltérés miatt éppoly beszédesekek, mint maguk a szövegek.

(személyeskedés, avagy Verseghy Batsányiról)

A ciklus verseire általánosan jellemző, hogy mivel a poétikai-verstani nézeteltérések olyannyira indulatos megnyilvánulásban öltöttek formát, ezért e nézetek többnyire csak a Batsányit leíró személyeskedő megszólalások mögött fedezhetők fel. A központi téma mindvégig a költőtárs „tűrhetetlenül büszke”, „goromba”, „szórszálhasogató”, a „kritikát színlő szitokkal elöntő” rendkívül erőszakos természete. Verseghy e szavakkal jellemezte Batsányit, ráadásul véleménye alátámasztására itt-ott utalt a költő korábban mással (Rájnissal, Baróti Szabó Dáviddal, Kazinczyval) folytatott irodalmi vitáira is. Verseghy Batsányi alábbi (vélt vagy valós) jellemtulajdonságait állította pellengérré:

Batsányi mindenekelőtt „szórszálhasogató”. Szórszálhasogató tudniillik abban, hogy a költői leírásoktól a történelmi hitelességet kívánja meg. Ez valóban egyik sarkalatos pontja volt Batsányi Rájnissal folytatott vitájának,⁴³ ugyanakkor A' *Szórszálhasogató* elején hosszan karikírozott jellemrajz olyan külsőségeket megragadó leírás, amely Batsányi álláspontjának gondolati háttérét (tudniillik a szoros fordításról vallott elveit) nem veszi figyelembe. „Szórszálhasogató” továbbá Batsányi a verstani kérdéseket, mind a ritmust, mind a rímet illetően, de nem hozzáértése okán, hanem mert „musikátlan szíve” nem érezvén a szöveg prozodiáját, az időmértéket „oskolabajnok módjára” csak az ujjain számlálgatja. Mivel a verstani nézeteltérést később részletesen kifejtem, most csak annyit jegyeznek meg, hogy Verseghy Batsányit e tekintetben is a külsőségeken fennakadó, a darabok „belső érdemét” meglátni képtelen költőként jellemzi.

Másodsorban Batsányi rendkívül erőszakos és goromba, aki semmiféle konszenzusra nem képes. Ehelyett „dühödő farkasként tajtékos agyarral [...] oskolavesszővel kijegyezvén a' regulákot” (A' *Pedantizmus*), „goromba bárdusként” (Eggy *goromba poétára*) „durva negédséggel” (B-hoz) próbálja saját nézeteit ráerőltetni a másikra.

Harmadsorban ez az erőszakos hozzáállás „tűrhetetlen büszkeséggel” és dicsvágygal társul benne, amit Verseghy a lauruszkoszorú és hajborostyán motívumokkal

⁴³ BATSÁNYI János, *Tóldalék A' Magyar Museum' III. negyedéhez* = BJÖM II, 155–199.

rendkívül negatívan jellemez. Batsányi ezek szerint „büszke szemöldökkel hitvány csevegésnek ítéli” azt, amit Verseghy érzékeny lantja „enyelegve dalol” (*A' mostani Poeta*). Az *Eggy irigy Bardusra* című epigramma végén pedig a következő költői kérdés teszi fel: „önn fejedet leveles laurussal nyalka szitok közt, / mellyel agyon csapkods, megkoronázod, öcsém?”

Végezetül „irigy elméjűnek” is neveztetik Batsányi, aki tehetségtelensége és hozzá nem értése miatt irigységből „a’ dálnak módgyai ellen / zab criticuska gyanánt dagadó jegyzéseket állít” (*A' Szórszálhasogató*).

Nem mondhatni tehát, hogy Verseghy előnyös képet festett volna Batsányiról. Mint fentebb említettük, Batsányinak ebből az időszakból nem maradtak fenn Verseghyre vonatkozó írásai, ezért róla való véleményét csak későbbi írásaiból követhetjük nyomon. Bár ezek a megjegyzések már nem a vita hevében születtek, mégis érdemes számba venni őket, mert Verseghy eme versciklusával összeolvasva világosabbá válik a két költő egymáshoz való viszonya.

(törlés, avagy Batsányi Verseghyről)

A Verseghy és Batsányi közötti vitából született verscsoport a *Szentjóni Szabó László halálára* írt ódával kezdődik. A vers első kidolgozása Batsányihoz van címezve,⁴⁴ amelynek végén a következő bejegyzés olvasható: „E’ VII. ódát lásd alább megjobbítva”. A megjobbított szövegben (150b) Verseghy javítási szokása szerint egymás mellett, áthúzás nélkül olvashatók a régi és az újragondolt részek. A költő ekkor tehát még nem döntötte el, hogy a szövegváltozatok közül melyiket tartja meg. Ennek címéből mindenesetre a Batsányihoz megszólítás már hiányzik, ugyanakkor a 7. strófában továbbra is szerepel a fogolytárs neve.

<i>Batsányihoz. Szent Jóni Szabó László halálára, melly történt Kufstainban 5. Oct. réggel 1795. (Uránia-kézirat; 159b)</i>	<i>Szabó (Szentjóni) László halálára, melly tör[tént] Kufstainban] 5. Oct. 1795. (Uránia-kézirat; 150a)</i>
Kapsold Batsányink! hű zokogásidot csendős könyemnek férjfi folyásihoz! Sirassuk egygyütt, kit közösleg mennyei szíve miatt szerettünk.	<u>Kapsold Batsányink! hű zokogásidot</u> <u>könyhüllajtásim' férjfi folyásihoz!</u> sirassuk egygyütt, kit köz okból mennyei szíve miatt szerettünk.
	<u>Ti, kik rekeszben nyögtök az Inn féllett,</u> <u>küldgyétek égnek hő zokogástokot!</u>

Batsányi nevét végleg majd csak a Haller-kéziratba való letisztázás során hagyta el Verseghy, amelynek lejegyzését november végére datálhatjuk. A szövegváltozatokból és a sorrendből megállapítható, hogy mindeközben, azaz 1795 októberében–novemberében keletkezettek *A' Szórszálhasogató* és az *Eggy goromba Poétára* című versek, amelyek már a Batsányi elleni éles kiszólás dokumentumai. Valószínű tehát, hogy a vita elmérgesedése során írta át a Szentjóni Szabó halálra készült ódát később úgy

⁴⁴ Uránia-kézirat; 159b: *Batsányihoz. Szent Jóni Szabó László halálára, melly történt Kufstainban 5. Oct. réggel 1795.*

a költő, hogy nemcsak a címből emelte ki Batsányi nevét, de végül a szövegből is teljesen elhagyta azt.

A vita ezen pontján egyedülálló módon a Magyar Museum Batsányi által használt példányával a költőtárs is megszólaltatható. A könyvbe ugyanis Verseghy bejegyezte a *Szentjóni Szabó László halálára* írt óda első, még Batsányihoz címzett szövegváltozatát. Bár a vers később áthúzogatóssá olvashatatlan lett téve, a cím (állítólag) jól kivehető.⁴⁵ Mivel Tarnai Andor a kézirat leírásában nem tett utalást arra, hogy más színű tintával, később, esetleg idegen kéz satírozta volna le a sorokat, a törlés valószínűleg magától Batsányitól származik. A két költő között kialakult nézeteltérés magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért van drasztikusan törölve Verseghy kézjegye Batsányi könyvéből. Eszerint az egymás elleni indulat kölcsönös volt Kufsteinben.

Batsányi évekkel későbbi megjegyzései szintén arra mutatnak, hogy a kufsteini fogságban kirobbant vita mindkét résztől rendkívül indulatos lehetett. Mivel Batsányi 1796 után kiszakadt a hazai literátusság köréből, az idő előrehaladtával egyre kevésbé értesült az otthon történetekről. Később írt tanulmányai szerint egyáltalán nem jutottak konszenzusra Verseghyvel a várbörtönben. 1808-as kiadásra készített kötetének előszavához képest Batsányi poétikai-verstani nézetei a későbbiekben nem változtak. Verseghy verstanát például (Rájniséval együtt) élete végéig hibáztatta: „öszvehangzó páros verseket kárhoztató”⁴⁶ nézeteiért egyenesen a „poézis hazánkbeli betsmérlőjének” tartotta az expaulinust.

Sokat mondó az is, ahogyan egykori fogolytársa írásaira utalt. Egyrészt Verseghy nevét ritkán említette, általában csak „tudós Doktorként” célzott rá,⁴⁷ másrészt mindössze két fogság előtt megjelent tanulmányából, az 1791-es *Rövid elmélkedések a' Musikáról* címűből, illetve az 1793-as *Mi a' Poézisből* idézett. Mindezek alapján valószínűsíthetjük, hogy Batsányihoz vagy nem jutott el az 1806-ban megjelent *Magyar Aglája*, vagy előzetes állásfoglalása miatt vak maradt Verseghy időközben konszolidálódó verstani nézeteire. Bár fogság után írt tanulmányaiban Verseghy poétikai-verstani elméleteivel való vitáját a műfaj megszabta keretek között részletesen és viszonylag tárgyilagosan

⁴⁵ A Magyar Museum e példánya jelenleg lappang (lásd erről *Magyar Museum, II. Kommentár*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 88.). Baróti Dezső és Tarnai Andor egyik publikációjában azonban szerencsére részletesen beszámolt a benne található bejegyzésekről. Verseghy sűrűn lehúzott költeménye eszerint az I. kötet 346. oldalán található. Lásd BARÓTI Dezső, TARNAI Andor, *Batsányi széljegyzetei a Magyar Museum kötetiben*, ItK, 57(1953), 1–4. sz., 214.

⁴⁶ BATSÁNYI János, *Prózai művek, II*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1961 (Batsányi János Összes Művei, III), 29. (Továbbiakban: BJÖM III)

⁴⁷ Hogy miért nem nevezi meg vitapartnereit, arra többször is reflektált Batsányi. „Nem is ártana valójában, ezen nagy és kemény Doktorok közül egygyet vagy kettőt példa gyanánt végtére és név szerint megszólítanunk [...] de, a' mint már fellyebb-is mondám, nem akarnék velek tsakugyan vetekedésbe ereszkedni, vagy közülök valakit, különös nagy ok nélkül, a' 'Tudósok' törvényszéke előtt, neve 's személye szerént perbe idézni” BJÖM III, 53. Megjegyzendő, hogy ugyanígy járt el Kazinczyval, akire általában csak „derék vezér”-ként hivatkozott.

is kifejtette, sértettsége újra és újra előtűnik. Verseghyt a következő tulajdonságokkal jellemezte.

1) Verseghy csak a saját nyelvészeti álláspontját tartja helyesnek, bármiféle konszenzusra képtelen.⁴⁸

2) Verseghy ama nézete, mely szerint „a poézisnak tellyes mivolta tsak a versben, és a versnek majd egész szépsége egyedül tsak a lábmértékben helyhezteszik,”⁴⁹ a poézisban haszontalan viszálykodást szított, illetve szít még ma is.⁵⁰

3) Verseghy (Rájnissal együtt) „az irigy tehetetlenségnek és a büszke tudatlanságnak vastag hályoga”⁵¹ miatt képtelen hazája egykori legdicsőbb Poétáinak fényes érdemét meglátni.

4) „[...] ismérünk és nevezhetnénk a híresebb metristák között-is olyanokat, a kik az efféle versek párasíttásában nem igen boldogúlhattak, a négysorú strófákban pedig még nagyobb akadályokat találván, semmire sem mehettek, s ugyan azért idővel a verselés ezen nemének tüzes ellenségévé lettek, s a páras verseket minden útonn módonn alázták, betsmérelték, és tsúfolták.”⁵² Azaz Batsányi ugyanazzal vádolta Verseghy, amivel egykor fogolytársa őt Kufsteinben: vagyis, hogy Verseghy arra való „tehetségtelensége” miatt lett a hanggegyeztetés ellenségévé.

A következőkben az összeütközési pontok mögött felsejlő különböző hagyományrendszerekre, illetve irányultságokra mutatok rá.

(*verstani nézetek*)

A személyeskedésbe forduló vita egy verstani nézeteltérésből alakult ki. A *Szörszálhasogató* című versből kiderül, hogy Batsányi Kufsteinben valamilyen módon Verseghy szemére vetette azt, hogy a költő a *Szentjóni Szabó László halálára* című óda 18. sorában az *ajakink* szóval mértéksértést követett el. Az „ajakira” szó ugyanis a prozódiai közmegegyezés szerint nem felelt meg az alkaiozsi strófában írt költemény *u – / u – / u – / uu – / u –* ritmusképletének („lassú halállal tellyes ajakira”). Megtudjuk még, hogy Batsányi csak a tiszta rímeket fogadja el: ha ebben valaki hibázik, akkor annak dalművét, „mint benna szülést, lehetősnek itéli”. Verseghy ezek után általánosabban utal Batsányi verselésére, azt állítva, hogy a „musikátlan szívű”

⁴⁸ „Azok az igen-igen tudós emberek tehát, a kik ma mindég a józan észt, az analogyiát, s az e’ vagy ama’ vidékben szebbnek vélt beszédbéli szokást, és Adelung’ nevét emlegetvén, azt akarnák velünk elhitetni, hogy a’ magyar nyelvnek művelésében s tisztogatásában az ő úttýokon kívül és az ő vezérlések nélkül soha semmire sem megyünk [...] felette nagyon megtsaltkoznak” BJÖM III, 52–53.

⁴⁹ BJÖM III, 163.

⁵⁰ „[...] hogy a poézisban hiú kérdések miatt szüntelenül folytatott haszontalan viszálykodásokra, perlekedésekre legelsőben Rájinisnak *Kalauzza*, (1781) s későbbben, és leginkább Verseghinek *rövid Elmélkedése* (1793-dik esztendőben) adott alkalmatosságot, nem szültek még mind eddig, és nem-is szülhetek semmi jót, semmi hasznót a litteratúrában” BJÖM III, 176.

⁵¹ BJÖM III, 165.

⁵² BJÖM III, 171.

poéta valójában nem érzi a görög ritmusokat, nem tud antik görög versnemben írni, ezért „többnyire a’ szabadabb ritmust, mint nemzeti módgyát / a’ magyar éneknek, leg-szebb költésnek itéli”,⁵³ illetve a „görögök sípjára mozgó” verseket, „mint idegen szőrű szüleményt, oldalba rúgja”. A költeményből így módon egy prozódiai, egy rímelési és egy formai-hagyománybeli vita képe rajzolódik ki. Bár a két költő a poézis mibenlétéről azonos nézeteket vallott,⁵⁴ gyakorlatilag a verstan összes területén mást képviselt. Ha ezt a nézeteltérést Verseghy és Batsányi korábbi, illetve későbbi poétikai-metrikai kérdéseket is érintő tanulmányainak tágabb kontextusában vizsgáljuk, kiderül, hogy a verselésben való állásfoglalás mögött olyan alapvető gondolati eltérések húzódnak meg, amelyek leginkább a különböző kulturális irányvonalak követésében körvonalazhatók. Ezek a különbségek a tudós hazafi beszédpozícióján belül a nemzetek felett álló egyetemes, illetve a magyar nemzetet elsődlegesnek tartó filozófiai-művelődés-szemléleti modellekben ragadhatók meg.⁵⁵

Verseghy folyamatosan alakuló verstani nézetei Sulzer *Allgemeine Theorie der schönen Künste* című művének zenei szócikkeiben olvashatókhoz állnak közel, amelyekből 1792-ben a literátor néhányat magyarra fordítva a Magyar Museumban adott közre.⁵⁶ Verseghy rendkívül muzikális volt, metrikai nézetei mindig is zenei alapon nyugodtak. Már kispap korában az egri szemináriumban kitűnt zenei tudásával, „cythera” játékaival. Ennek köszönhetően 1775–77 között Egerben a székesegyházi karnagy helyettesi posztját, az ún. praefectus cantus (magister cantus) tisztséget is ő töltötte be.⁵⁷

⁵³ Vö. „Meg kell fontolni azt is, hogy a metrumot érezni, és annak az elméletét érteni, egészen más dolog” VERSEGHY Ferenc, *A magyar nyelv törvényeinek elemzése, III: A magyar nyelv művészi felhasználása, I. szakasz*, szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 1977, 6. füzet, 619. (Továbbiakban: VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet)

⁵⁴ Tudniillik, hogy a vers külső formája csak másodlagos a poétai tűzhöz, azaz a tehetséghez képest. Ez azonban nem sokat mond Batsányi és Verseghy hozzáállásáról, hiszen ez Horatius óta olyan általánosan hangzottatott közhelye a poétikáknak, mellyel a „valódi, igaz” költők mindenkor elhatárolták magukat a rímfaragó mesterkedőktől.

⁵⁵ A 18. század végén formálódó különböző nemzet- és identitástudatokról lásd DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 75–100, 214–206. (Továbbiakban: DEBRECZENI 2009)

⁵⁶ A’ *Szép Mesterségekről* (II. kötet II. negyed.) = *Magyar Museum, I: Szöveg*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 339–348. (Továbbiakban: MM I); A’ *Muzsikáról* (II. kötet II. negyed.), *Uo.*, 353–359; A’ *Muzsikáról* [folytatás] (II. kötet III. negyed.), *Uo.*, 405–407.; A’ *Szép Mesterségeknek rövid története* (II. kötet IV. negyed.), *Uo.*, 442–447.

⁵⁷ Egy korabeli feljegyzés szerint 1776. április 8-án Wagner József kanonok aranymiséjén a székesegyházi zenekar muzsikált. „A hallgatóság különösen élvezte a citera (cythara) szokatlan hangjával kísért éneket, melyet maga szerzett és adott elő a kitűnő citerajátékos, Verseghy Ferenc” Bárdos Kornél, *Eger zenéje 1687–1887*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1987, 160. Az eredeti dokumentumból való latin idézetet lásd *uo.* A citera ebben a kontextusban természetesen nem népi hangszert, hanem valamilyen divatos húros-pengetős instrumentumot jelent (gitár, hárfa, gitár-hárfa). Nem áll tehát az a nézet, miszerint Verseghy a pálosoknál kezdett zenét tanulni (CSÁSZÁR–MADARÁSZ 1910, 11–12).

A zene olyannyira meghatározta poézisbeli munkásságát, hogy legkorábbi, 1780-as⁵⁸ és 1781-es⁵⁹ kéziratos gyűjteményeiben kottákkal, illetve dallamutalásokkal jegyezte le az énekeket. A hagyományos rímes-ütemhangsúlyos formában készült versek mellett a korabeli új, divatos nyugat-európai dallamok hatására ezekben már egészen új formákkal is kísérletezett. Minderre azonban ekkor még valószínűleg konkrét esztétika-elméleti háttértudás és támogatás nélkül, csupán az éneklés gyakorlatától vezetve jutott. Az 1780-as évek végén, az 1790-es évek elején ismerte meg Sulzer lexikonát, ami immár egyértelmű elméleti támogatást nyújtott zenei alapokon nyugvó metrikai nézeteihez. Első megjelent gyűjteményes kötete, a *Rövid Értekezések a' Musikáról. VI. Énekekkel* egy Sulzer alapján írt esztétikai-verstani tanulmány volt, melyhez mintegy példa gyanánt csatolt hat éneket. A költeményeket ugyanekkor, 1791-ben a tanulmánytól külön, Joseph Anton Steffan, Joseph Haydn és Ignaz Raffael dallamaira alkalmazva *Hat Magyar Énekek* címen zongorakíséretes dalalbum formájában is közreadta. Mivel Verseghy (Sulzer után is) a versritmust a zenei ritmusból eredeztette, a csak rímekkel élő, régi magyar, kadenciás poézist „taktus nélkül szűkölködőnek”, „rythmustalannak”, azaz „rend nélkülinek” tartotta. Nézete szerint:

a' rythmus nem mesterségesen ki-gondolt állapot, hanem egyenesen a' természet szerint való érzésből származik [...] a' rythmusnak, avagy a' rendnek és mértéknek az ő szükséges vagy szükségtelen volta [tehát] nem a' Régiek, nem a' mi Ős-eleink' tekéntetétől, sem a' nemzeti gustustól, melly romlott és helytelen lehet, sem végre a' Poéták' tettzésétől, hanem egyenesen és egyedül a' Természetnek bíró-szavától függ.⁶⁰

A „természetből” kiindulva hirdette tehát azt a ritmusról (a zenei és verstani mértékről), hogy az olyan „*ruha*, mellyet nem tsak a' Szittyai Lakos' szájából eredő, vagy magyar, hanem akármiféle nyelven kőltt verseknek is szükségképpen magokra kell venni, ha *mindenképp*’ tétteni akarnak.”⁶¹ Verseghy azonban – saját bevallása szerint – nem vetette el a hagyományos rímes-ütemhangsúlyos verselést sem, csupán megszépítésük okán annyit kívánt a költőktől, hogy azt, ha nem is antik időmértékes, de legalább a nyugat-európai lábmérték szerinti jambusra vagy trocheusra is vegyék.⁶²

Az 1793-as *Mi a' Poézis*ben tovább folytatva ezt az irányt, még radikálisabban hirdette, hogy „nem tökéletes Poéta, a' ki metrummal avvagy lábmértékkel nem él; mivel

⁵⁸ *A Magyar Parnassus: Egybe szedte a Magyar nyelvnek virágjába gyönyörködő egy Haza-Fi*, 1780. esztendőben Nagy-Szombatba, OSZK Kt., Oct. Hung. 764.

⁵⁹ *A Parnassus Hegyén zengedező Magyar Músának szózat: mellyeket egybe szedte egy Hazafi tulajdon mulatságára*. 1781. Esztendőben. Nagy-Szombatba. OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 1824.

⁶⁰ VERSEGI Ferentz, *Rövid Értekezések a' Musikáról VI. Énekekkel*, Bécs, 1791, IX., XII. (Továbbiakban: VERSEGHY 1791.)

⁶¹ VERSEGHY 1791, XII.

⁶² „A' ki szavaimat el-forgatni nem akarja, észre veheti azokból könnyen, hogy én az úgy nevezett cadentiás verseknek ellensége nem vagyok. A' mit erántok ezen Értekezésemben szóllok, az valóban szépítésekre tzelez, és nem pedig gúnyolássokra” VERSEGHY 1791, XIII–XIV.

tárgyának nem ad olly nagy édesgető erőt, a' minéműt adhatna, ha lábmértékkal élne".⁶³ Verseghy ebben tételesen számba véve a Poézishez szükséges eszközöket, megállapítja, hogy „a' Hangeggyeztetés a' Poézisnek nem tsak mivoltához, de még eszközei közé sem tartozik”,⁶⁴ majd a kortársak számára ama megdöbbenő kijelentést teszi: „A' pró-sás Hangeggyeztetőknek beszédgyei tehát nem versek, hanem tsak *syllabasámra vött és eggyenlő hanggal végződő mondások*. [...] mert a' syllabasám és a' hangeggyeztetés a' beszédnek tsak külső, és idegen piperéji, a' lábmérték pedig és a' hanghanyatlás *bel-ső és természeti tulajdonságai*.”⁶⁵ Verseghy tehát a ritmus eme meghatározása alapján arra a gondolatra jutott, hogy a ritmus, azaz az (idő)mérték a vers alapkritériuma, a rím csak külső pipere.⁶⁶

Bár Verseghy rendkívül keményen fogalmazott, érveinek felsorakoztatása után ismét kitért arra, hogy ő nem szeretne mást, csupán meggyőzni a rímet használókat arról, hogy a rím önmagában kevés a poézishez, ezért, ha már a „rythmosus” verselési módot választották, legalább a beszéd természetes mértéke szerint, azaz akcentuson alapuló jambusi és trocheusi lejtést alkalmazva tegyék azt.⁶⁷ Verseghy azonban hiába kért előre bocsánatot „tsípősebb kifejezéseiert” és „hevességert”,⁶⁸ nyilvánvaló, hogy a tanulmány, nem utolsósorban hangneme miatt, nem érthette el kitűzött célját. (Verseghy egyébként Batsányihoz hasonlóan alapvetően elítélte az éles hangú penna-csatákat).⁶⁹ Nem véletlenül hangsúlyozta később újra és újra jó szándékát: „egész ügye-keztem csak oda ment, hogy [...] nyelvünknek kidolgozására olly útát is mutassak, melly nekem nem ok nélkül leghelyesebbnek lenni látszik”.⁷⁰ Hasonlóan írt a dologról Kisfaludy Sándornak is: „Ifiabb koromban kikeltem én a' ritmus ellen ama' munkában: *Mi a' Poézis: és ki az igaz Poéta?* de jóllehet már most átlátom, hogy többet mondtam ellene, mintsem kellett volna, nem bánom meg még is cselekedetemet azért, mivel a' métrumos versek, mellyekre talán némelyek felbuzdultak, vagy felbuzdúlni fognak, a' nyelvnek szépítésére és meghatározására sokat szolgálnak.”⁷¹

⁶³ [VERSEGHY Ferenc], *Mi a' Poézis? és ki az igaz Poéta?* Egy rövid elmélkedés, Mellyben a' Költésnek mivolta, eszközei, tzéllya, és tárgya, a' magyar Rythmisták' hangeggyeztetésének helytelenségével' eggyütt előállítatnak, Buda, 1793, 38. (Továbbiakban: VERSEGHY 1793.)

⁶⁴ VERSEGHY 1793, *Elmélkedés*, 20–25.

⁶⁵ VERSEGHY 1793, *Elmélkedés*, 40–41.

⁶⁶ A Hangeggyeztetők nem nevezhetők „1ör) sem tökéletes Poétának, 2or) sem proxaistának, 3or) sem pró-sás költőnek, 4er) sem Versszerzőnek, verselőnek vagy versezőnek, 5ör) sem Rythmistának” VERSEGHY 1793, *Elmélkedés*, 39–41.

⁶⁷ VERSEGHY 1793, *Egynéhány előjegyzések*, [11].

⁶⁸ VERSEGHY 1793, *Elmélkedés*, 48.

⁶⁹ Lásd [VERSEGHY Ferenc], *Eggy jó szívből köllt szatíra*, 1791.

⁷⁰ VERSEGHY 1806, 249.

⁷¹ Verseghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1806. október 11. = KISFALUDY Sándor *Hátrahagyott munkái*, kiad. GÁLOS Rezső, Győr, 1931, 543.

Bár Verseghy a rímes-magyaros vershagyományt később sem művelte gyakran,⁷² szabadulása után megjelent kötetiben a versnemeket illetően egységesítő álláspontra jutott. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy a fogság közel kilenc éve egészen új költészeti élményekhez juttatta, hiszen miután a várbörtönökben megtanult franciául, angolul és olaszul, eredeti nyelveken tanulmányozhatta a nyugat-európai irodalom népszerű műveit.⁷³ Ekkor kezdte szatírába hajló (tan)meséinek formájával választani például a hexameter mellett a páros rímű felező tizenkettest (*Nagy Sándor' Paripája; A' Döghalál; Az Oroszlány; Györgyiné; Lekvári Örzse* stb.). A *Magyar Aglája* bevezető tanulmányában (*A' magyar Versnek külömbféle nemeiről*), majd az 1817-ben megjelent *Analyticában* már teljesen elfogadta a rímes magyar vershagyományt. Egyrészt felismerte a szótagok számában a ritmust, mint rendező elvet, másrészt megállapította, hogy „a sormetszet szerepe az, hogy a verssort megossza, a rímé pedig az, hogy lezárja”. Ezután „a rím eredetéről és szépségéről olvasható eltérő nézeteket”⁷⁴ ismertette tárgyilagosan. Verseghy tehát hosszú utat járt be a rímes-magyaros vershagyomány elfogadásáig. Mint láttuk, valójában sohasem utasította el teljesen a nemzeti verselési módot, csupán a megszépítésére tett javaslatokat. Mégpedig oly módon akarta megújítani a magyar vershagyományt, hogy az a modern, felvilágosult időkhez illően is képes legyen hathatósan elérzékenyíteni a szívet. Ezzel pedig a gondolkodását alapvetően meghatározó civilizációs fejlődési modell⁷⁵ alkalmazta a verstan területén is: a poeta-literátor az ember humanisztikus fejlődésébe vetett hite miatt a szívre és értelemre ható elérzékenyítésen keresztül műveli ki a nyelvet, a poézist, illetve ezzel összefüggésben a különböző verselési módokat.⁷⁶ Verseghy mindezt az 1820-ban megjelent Egyházi Értekezések és Tanulmányokban a következőképpen foglalta össze:

[...] a' Históriában feljegyzett tapasztalások is bizonyították, hogy mennél előbbre megy valamely nép a' Musica' mesterségében, annál bizonyosabban és világosabban nevelkedik benne a' szívnek érzékenysége, 's a' vele öszvekapcsolt és nemes karaktereket szülő humanitas is. A' Musica tudniillik szoros rendre szoktattya az üdömmérték által embert, melly minden egyéb foglatosságira is, bár melly érezhetetlenül, de minden bizonynyal

⁷² „Mindaz, amit a rím javára mondanak, hogy ti. annak már megvan a maga szerepe, hogy közkedvelt, a nemzet számára megszokott, sőt gyakran a versekben nem mindig elkerülhető hibáknak is tetszetős leplezője, a memória legbiztosabb támasza, és végül, mint mondják, olyan eszköz, amely a rest fülekre is hatással van, – engem ugyan az időmértékes versektől sohasem fog eltántorítani: mégis vallom, hogy az olyan azonos mértékre szabott rövidebb verssorokban, amelyeket eléneklésre szánnak, a rímek nemcsak a memória segítésére, hanem a zenei ritmus ereszkedéseinek érzékelhetőbb jelzésére is szükségesek. Továbbá, mivel a legtöbb olvasónak nincs érzéke az időmérték rendjéhez, és állhatatosabban ragaszkodik a rímekhez, a jobb költők az ilyen olvasók pallérozására szánt műveikben hasznosan egyesíthetik a ritmikus verselést az időmértékessel” VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet, 647.

⁷³ Verseghy a spielbergi várbörtönben már hivatalosan is kaphatott könyveket. Ebből az időből származik az a hét vaskos kötetnyi idegen nyelvű másolata, mely jelenleg az MTAK KIK Kt.-ban található. Jelzete: RUI 8r. 31. I–VII. kötet.

⁷⁴ VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet, 640–651.

⁷⁵ A felvilágosodás civilizatorikus fejlődési modelljéről lásd DEBRECZENI 2009, 89–100, 237–238.

⁷⁶ Lásd *A' Szörsszállhasogató és A' mostani Poéta* című verseket.

szerencsésen kiterjed. A' rend pedig nem csak minden érzékenyítő szépségnek a' kútfeje, hanem, ammint a' Deák mondja, anima rerum, minden dolognak, minden munkának lelke is egyszersmind.⁷⁷

A fogságban a két költő a *Rövid értekezések a' Musikáról*, illetve a *Mi a' poézis?* megjelenése után találkozott. Mint Batsányi későbbi írásaiból kiderül, ő e tanulmányokban (nem egészen jogtalanul) a rímes magyar vershagyomány teljes elvetését, költészetből való kizárását olvasta ki. Mivel Batsányi számára a magyar verselési hagyomány a dicső nemzeti múlt egyik megtestesítője volt, elsősorban ezt folytatva, azaz a nemzeti verselés saját, belső tulajdonságaiból kiindulva akarta megújítani a magyar költészetet.⁷⁸ Bár Batsányi Baróti Szabó Dávid kötetének megjelenésekor üdvözölte az antik időmérték magyarban való meghonosítását, és sohasem foglalt állást a különböző verselési módok elsőbbségét illetően,⁷⁹ nemzeti identitást meghatározó volta miatt számára mindig is a magyar vershagyomány volt és maradt az elsődleges. Igen beszédes például, hogy gyakorlati munkásságát alapvetően a magyar vershagyomány követése jellemezte.⁸⁰ Erre mutat Verseghy *A' Szórszállhasogató* című költeményének ama részlete is, amelyben Verseghy a Batsányi által ősinék tartott rímes forma ellenében védelmezi a „görögök könnyűcske topánnyát”, hozzátéve, hogy őseink a „ritmusokat [...] a' régi Provenszei néptől vették”.

Mivel Batsányi műveltségsményét a tudós hazafi beszédpozícióján belül elsősorban a rendi nemzet eszméje határozta meg,⁸¹ a poézisre és a magyar nyelven való verselésre is ezen keresztül tekintett. Számára a magyar nyelv antik időmértékre való alkalmatossága mindenekelőtt a nemzeti kiválóság egyik bizonyítéka volt.⁸² ezért szólt ugyanolyan elismerően minden verselési módról.⁸³ Szembetűnő, hogy bár ez az egyeztető állásfoglalás fogság után írt tanulmányaiban is jelen van, értekezéseinek legnagyobb részét az (idő)mértékes verselési móddal szemben a rímes magyar vershagyomány védelmezése tesz ki. 1808-ban írt tanulmányában például a következő szavakkal határolta el magát Verseghytől, illetve annak egykori (*Mi a' Poézis?*-beli) nézeteitől:

⁷⁷ [Verseghy], *Az Egyházi Énekről*, Egyházi Értekezések és Tanulmányok, 1820, 1. sz., 157–158.

⁷⁸ Erről szól a *Faludi Ferentz' Verseinek* kiadásához írt *Toldaléka*. Lásd BJÖM III, 115–191.

⁷⁹ MM I, 299.

⁸⁰ „A' helyett tehát, hogy az ilyen rendbéli jeles Magyar Költőket tovább-is értetlenül és háládatlanul betsméreltetni, gyaláztatni engednők, vagy őket magunk-is nagy-kevélyen megvetni szabadnak és il-lőnek tarthatnók; igyekezzünk inkább azonn, hogy poétai szép és jó tulajdonságaikban követhessük, sőt még hibáikkon-is tanulhassunk, és [...] az ő verseiknél még szebbeket és jobbakat szerezhessünk” BJÖM III, 172.

⁸¹ A 18. század végén formálódó különböző nemzet- és identitástudatokról lásd DEBRECZENI 2009, 75–100.

⁸² Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar nyelv prozodiájára nézve a „legelső, vagy-is inkább egygyetlen eggy, minden mos élő ismértes nyelvek között” BJÖM III, 151.

⁸³ Lásd BATSÁNYI János, *Előszó* (1808) = BJÖM III, 15.

Azok az új Magyar Doktorok, akik most a Parnaszszusra vezető, talán könnyebb és téresebb, de az ott uralkodó bölts Istennek különös engedelme 's titkos segítsége nélkül senkitől sem járható, régi utakat előttünk ekképpen erővel bevágni akarnák, 's mindnyájunkat örömet egyetlen egy szűk ösvényre szoríttatának; ezek az új Doktorok megnyerhetik ugyan a' kért „batsánatot” önként és előre megvallott ebbéli „hevességekért”; de igen nagyon tsalatkóznak, ha azt vélik, hogy valaha elérhetik azt a' tárgyat, a' melyre arányoznak, és olly igen nagyon, olly mód nélkül törekednek. [...] az értelmes és ép-érzésű tudós olvasótól magunk-is azt kívánnuk, hogy verseinket az övéiktől ezután-is mindig „megválassza”, megkülömböztesse; soha, mondom, el nem hitetik ők mí velünk azt, hogy az ő kemény dogmájokban kiszabott keskeny határokon kívül nem lehet élet és üdvösség!⁸⁴

Batsányi nyilvánvalóan nem magát az (idő)mértékes verselési módot hibáztatta, csupán azt, ha valaki kizárólagosan ezt a verselési módot tartotta egyedül üdvözítő útnak. A mértékes versek azonban mégiscsak értékesebbnek számíthattak a magas irodalom művelői körében, mert tanulmányaiban egyrészt Verseghy és Rájniss nézetei ellenében újra és újra azt próbálta bizonyítani, miszerint a rímes magyar vershagyomány is van olyan értékes, mint a (idő)mértékes verselési nemek, másrészt mindezt az „ellenfelek” módszereit alkalmazva tette: a régi magyar poéták (Gyöngyösi, Ányos, Faludi) soraiban a legkülönbözőbb verslébakat mutatta ki,⁸⁵ azaz bebizonyította, hogy ha nem is rendszerszerűen, de ők is alkalmazták az időmértéket.

A kettőjük közötti kibékíthetetlennek látszó ellentét minden oldalról egy eltérő kulturális és művelődésméleti irányultságban látszik gyökerezni. Batsányi ugyanis a magyar nemzet felemelését a hazafiúi érzelmek felkeltése által gondolta célra vezetőnek, amihez a bárdköltő szerepében találta meg a megszólalási formát: költői tevékenysége tehát a politikai identitást is magában foglaló nemzeti hozzáállásban körvonalazható. Ezért tartotta például Verseghy legfőbb hibájának azt, hogy „ámbar ő-is mind deákul, mind magyarúl jól tudott, nem magyarúl, hanem németül érzett és gondolkodott”.⁸⁶ Verseghy grammatikai, poétikai és esztétikai munkásságának alapköve ezzel szemben a civilizációs fejlődési modellen alapuló humanitas elvében ragadható meg. Bár ezt világosan csak jóval később fejtette ki, korai írásai, illetve a Batsányival Kufsteinben folytatott vitája arra utal, hogy a kezdetektől ez jellemezte a gondolkodását. Az 1818-ban megjelent *A' Filozófiának Talpigazságira épített Feleletben* olvashatjuk: „[...] a' szép mesterségek és a' tudományok, úgymint az emberi kultúrának legfőbb eszközei, nem a' nemzetiséghez, hanem az emberséghez tartoznak. [...] A' humanitás, az emberség a' nemzetiséget meg nem vesztegeti, hanem inkább megnemesíti.”⁸⁷ A nyelv-

⁸⁴ Uo., 10. Bár Batsányi a „tudósok” alatt valószínűleg Rájnist és Verseghyt érti, a „Horáziusnak az Elíziumi mezőkön mulató nagy érdemű lelkével” mondattal ebben az esetben csak Verseghy költeményre céloz. A *Mi a' Poézis?* kötet nyitó verse ugyanis az *Ajánló Levél Q. Horáziusnak az elíziumi mezőkön mulató Lelkéhez*.

⁸⁵ BJÖM III, 165–167.

⁸⁶ BJÖM III, 153.

⁸⁷ VERSEGHY Ferencz, *A' Filozófiának Talpigazságira épített Felelet*, Buda, 1818, XII–XIII. (Továbbiakban: VERSEGHY 1818.)

művelők egyik felekezetéről pedig kijelenti, hogy azok „semmit sem látnak benne [ti. a nyelvben] egyebet nemzetiségnél”.⁸⁸ Verseghy tehát a magyar nemzet felemelését az emberiség általános tudományos és erkölcsi fejlődésének keretén belül képzelte el, amelyben a nyelv, illetve ezzel összefüggésben az érzékeny poézis művelését (is) elengedhetetlennek tartotta. A prozódiaát illetően éppen ezért Batsányival szemben nem a nyelvben rejlő lehetőségeket hangsúlyozta, hanem azt, hogy a magyar nyelv még erős csinosításra szorul e téren. Kifejtette például, hogy mivel grammatikai okok miatt nyelvünk még nem áll a tökéletesség ama fokán, hogy mindenki számára egyértelmű antik klasszikus mértékű költeményeket lehetne írni, ezen verselés alkalmazásakor bizonyos esetekben az írók szabadságában áll az ékezetek, megvonások használata.⁸⁹ Eme nézetét jóval később bővebben az *Analytica*-ban újra rögzítette.⁹⁰

Verseghy felvilágosult filozófián alapuló művelődésszemlénye a múltat, illetve a múltból a durvát, elavultat kizárva irányult a jövőre.⁹¹ Mivel általános esztétikai alapon kívánta a szépművészetek és tudományok kiművelését, a régi magyar versnemet is ezen regulákon belül akarta megszépíteni: a durvának tartott régi rímes magyar vershagyományt tehát mint a modern, érzékeny, kiművelt emberhez nem illőt utasította el.⁹²

Batsányi verstani nézetei viszont élesen szemben álltak mindazzal, amit Verseghy képviselt. A bárdus költő egyértelműen a civilizációs fejlődési modell ellenében határozta meg saját álláspontját: „Mink azonban, a’ kik sem a’ régi nagy századok’ ízlését rossznak, durvának, miveletlennek, sem a’ mostaniét jobbnak, helyesebbnek nem tarthattuk, sem a’ lelketlen és ízetlen versfaragókat a’ Költők, vagy Poéták közé nem helyezetttyük, de az igaz Szépet és Jót, akárhol, akármelly időben, és akárkinél találjuk, mindég és mindenütt betsűlni szoktuk.”⁹³

Eme (igen meghatározó) különbségeken túlmenően azonban mind Verseghy, mind Batsányi a tudós hazafi beszédpozíciójából szólalt meg. Ebből fakadhatott minden

⁸⁸ VERSEGHY 1818, XIII.

⁸⁹ VERSEGHY 1793, *Egynéhány Előjegyzések*, 4er) e).

⁹⁰ „Bármely nyelvben több olyan szótag lehet, melyeket egyesek megnyújtanak, mások pedig lerövidítenek. [...] Ezeket tehát a legjobb írók is cserélgethették, ahogy a metrum megkívánta” VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet, 618.

⁹¹ „A’ nyelvek, melyek a’ népeknek gyermekkorában támadtak, e’ gyermekornak bélyegét és tulajdonságait minden bizonnyal magukon viselték. [...] A’ Magyar nemzetnek és nyelvnek ifjúkora Európában való letelepedésével kezdődött” VERSEGHY 1818, IX–X.

⁹² „Miután az esztétika elmélete kialakult, a poétika feladata, hogy szabatosan meghatározza a költészet igazi és sajátos természetét, amelynél fogva az sajátos művészet, valamint egyedi eszközeit, amelyek révén a szabad művészetek egyetemes célját eléri; azután pedig, hogy leírja a költő mivoltát és a lángelmének azokat a határelemeit, amelyek őt a szónoktól és bármely más művéstől megkülönböztetik; végül, hogy a költői előadásmód erőnyeit, és a műalkotás megbízható fogalmát és annak különféle fajtáit rögzítse és magyarázza” VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet, 577.

⁹³ BJÖM III, 161.

nézeteltérésük, illetve korábbi látszólagos egyetértésük is.⁹⁴ A Kufsteinben kirobbant vita így elsősorban a két költő gyakorlati munkásságának különbségeire mutat rá, amely néha ellentmondani látszik elméleti állásfoglalásaiknak.

(nyugat-európai újmértékes vagy
rímes magyar [mértékes] vershagyomány)

A Szentjóni Szabó László halálára írt óda verselését illetően, a Verseghy által elkövetett „mértéksértés” az alábbiakban rekonstruálható. Batsányi szerint, mivel az *ajakinkra* szó második szótagja rövid, nem felel meg az alkaiozsi strofa sormértékének. Batsányinak kétségtelenül igaza volt. Ráadásul Batsányi még csak nem is a nyugat-európai mintára írt szabad jambusok és trocheusok írása miatt bevezetett úgynevezett közös szótag használatát kifogásolta a versben,⁹⁵ hiszen az többször is előfordul benne (lásd ugyanebben a sorban: „lassú halállal tellyes ajakira”), hanem az antik klasszikus mérték szerint egyértelműen rövid szótag megnyújtását, amit minden verselési módban megengedhetetlen licenciának tartott. Az éneklésre szánt nyugat-európai jambusi és trocheusi formákban éppúgy, mint az antik időmérték esetében.⁹⁶ Verseghy prozódiai újításának viszont – amelynek lényege a szoros ritmusú dallamra való szövegírással a nyugat-európai hangsúlyváltó verselési mód kifejlesztése, illetve tökéletesítése volt – ez a „szabadosság” volt az egyik alapja, legalábbis addig, amíg a nyugat-európai verselésben valóban mesteri jártasságra tett szert (a *Magyar Aglája* költeményeiben már sehol sem találunk ilyen hibákat). Verseghy tehát az alkaiozsi strofában az *ajakira* szóban olyan megvonást alkalmazott, amelyet az antik időmérték esetében ő maga sem tartott megengedhetőnek (az énekelt versekben viszont igen),⁹⁷ Batsányi pedig egyébként is minden verselési módban hibának tekintette a rövid nyílt szótag megnyújtását.

Verseghy Batsányi szemrehányására azzal védekezett, hogy a *ja* szótagot „*eleven nyelvünk megvonnya beszéd közt*”, azaz egyrészt hirtelen válaszában a kétféle verselési nemre vonatkozó érvelést összecserélte, másrészt ugyanebben a költeményben kevésbé konkrétan ugyan, de kétszer is bevallotta hibáját. Először azzal ébreszt gyanút, hogy az óda második felében megjegyzi, miszerint Batsányi akadékoskodása kicsinyes: „*Én minden darabot csak belső érdeme képpent, / nem piperés vagy avúltt köntessire nézve becslök, / ’s eggykét gáncsa miatt az egészt soha meg nem alázom*” – ezzel mintegy beismeri, hogy „egykét gáncsot” bizony elkövetett a vers(ek)ben –, másodszor azzal,

⁹⁴ A tudós hazafi beszédpozíciójának lényege a (bármiféle) „magyar nyelvű műveltség pártolásának összekapcsolása a haza felemelésének ügyével” DEBRECZENI 2009, 198. A 18. század végének mindent átfogó tudós hazafi beszédmódjáról bővebben lásd DEBRECZENI 2009, 55–61, 65–71, 197–202.

⁹⁵ Eszerint a rövid magánhangzójú zárt szótagokat, ha utánuk mássalhangzó következett, *közösnek*, azaz tetszés szerint (az antik-időmérték szabálya szerint) vagy hosszúnak vagy, ha a szükség úgy kívánta, rövidnek vették. Az ilyen rövidnek vett szótagot éppen ezért *tetsző rövidnek* is nevezték.

⁹⁶ Lásd BJÖM III, 153.

⁹⁷ Lásd például VERSEGHY 1793, XV.

hogy a költemény következő, körülbelül fél évvel későbbi lejegyzésekor⁹⁸ ezt a sort kihagyta a versből, azaz a nyilvánvaló hibára való célzást törölte.

Ha a két költő prozódiai elméleteit, illetve gyakorlati munkásságát megvizsgáljuk, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy valójában még a mindkettőjük által preferált szabad jambusok és trocheusok meghonosítását illetően sem képviselték ugyanazt. Verseghy a zenei ritmus alapján gondolkodott: mivel ilyen mértékre szabott költeményeit a korabeli német dallammintákat követve írta és fordította, a dallam adta szabadságot kihasználva (amely kétségtelenül elfedi a prozódiai hibákat) eleinte gyakran élt licenciával. Batsányi viszont a zenei alapú költői szabadosságtól messzemenően elzárkózott.⁹⁹ Egyikőjük tehát dallammintákat követve, másikójuk pedig a szövegből kiindulva akarta megújítani a magyar mértékes verselést. Ennél is meghatározóbb különbség volt azonban, hogy a szabad jambusi vagy trocheusi költemények írásakor is egészen más verstani hagyományhoz csatlakoztak. Mivel Batsányi elsősorban a rímes-hangsúlyos verselést, Verseghy pedig az (idő)mértékes formákat művelte és támogatta, az újmértékes trocheusi és jambusi versek írásakor is (nem utolsósorban kanonizációs szándékkal) ezekben a versnemekben keresték az előzményeket. Az eredendően nyugat-európai mintára meghonosodott hangsúlyváltó jambusi és trocheusi verselésben az volt a legnagyoszerűbb, hogy költőink akár a hagyományos rímes magyar verselést, akár a modern, nyugat-európai hangsúlyváltó verselést, akár az antik időmértékes verselési módot akarták követni, mindegyikben példára lelhetek benne.¹⁰⁰ A szabad jambusok és trocheusok írása tehát a verstani vitákat illetően korántsem jelentette ugyanahhoz a felekezethez való tartozást. Így válik érthetővé Batsányi és Verseghy verstani szembenállása is. Valójában a látszólag közös pontokon sem érintkeztek egymással. A szabad, újmértékes jambusok és trocheusok alkalmazásakor ugyanis Verseghy egyrészt a korabeli német dalirodalomban, másrészt az ókori római irodalomban határozta meg követendő mintáit, Batsányi viszont ezzel szemben mindenekelőtt ama magyar rímes vershagyományra hivatkozott,¹⁰¹ amelynek nótáiban mértékes jambikus vagy trocheusi lüktetést talált.

⁹⁸ Haller-kézirat; 202a–202b, I. sz.

⁹⁹ Az éneklésre szánt versekre vonatkozóan írta 1824-ben, hogy „elég, ha a’ szótagok’ szokott igaz hangjait megtartván, és sem a’ természete szerént hosszú hangot meg nem rövidítvén, sem a’ magában rövidet hosszú gyanánt nem alkalmaztatván, egyébaránt a’ nyelvet nem erőltetik, annak szabad és kényes geniussát, saját nemzetiségét, soha, semmiképpen meg nem sértik” *Faludi Ferentz’ Versei, Toldalék: Faludi Ferentz’ Életéről, ’s Munkájáról, és a’ Magyar Nyelvről ’s Versszerzésről*, kiadta BATSÁNYI János, Pest, 1824. = BJÖM III, 153.

¹⁰⁰ Lásd HOVÁNSZKI Mária, *Csokonai és az érzékeny énekelt dalköltészet*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013, 115–121.

¹⁰¹ Batsányi Verseghy *Rövid Értekezések a’ Muzsikáról* (1791) című tanulmányára célozva a következőket írta: „Ismérd-meg és hitesd-el magaddal egyszersmind azt is, hogy a’ mit te, kérdésben lévő szerentsétlen munkádnak 2dik levéloldalán, ama jó és nagy emberről [ti. Ányos Pálról –H. M.] egy német Auktor után még keményebb és illetlenebb szókkal mondani mertél, valóságos káromlás volt! olly iszonyú

Ezen túlmenően azonban természetesen mindketten a különböző formák egyenrangúságát vallották, amelyek használata eltörpült a költészet igazi célja és mivolta mellett.¹⁰² Közös végső céljuk ellenére az eltérő hagyományrendszerekhez való kapcsolódásuk miatt azonban csak látszólag beszéltek ugyanarról. Valójában kibékíthetetlen ellentétek feszültek az egyezőnek tűnő álláspontok között, hiszen a poézis végső céljának tartott igaz szépet és jót más-más kontextusba helyezték.

*(élő dialektusok vagy
régis és mostani tudós, és jobb ízlésű könyvek)*

A Batsányi és Verseghy között kiobbant prozódiai vitának volt egy olyan grammatikai és nyelvelméleti vetülete is, amely szintén a két költő fentebb említett eltérő művelődésszemléleti irányultságában ragadható meg. Verseghy és Batsányi ugyanis a nyelv megújításáról is egészen másképp gondolkozott.

Mivel Verseghy grammatikájának alapját (egyedülálló módon) a korabeli élő nyelv jelentette, egységes nyelvszemlélete miatt szépirodalmi és verstani munkásságát is meghatározta az, hogy a különböző dialektusok eltérő kiejtési szokásait egymással egyenrangúnak tekintette.¹⁰³ Ezért érvelhetett *A' Szórszálhasogató* „mértéksértő rövidebb szóízére” vonatkozóan azzal, hogy „jöllehet azt nyelvünk legalább úgy vonnya még olykor, / ammint másodikat e' szónak: *ajakira* szoktuk, / ezt mint durva hibát csaholással hánnya szemedre.”¹⁰⁴ Itt kell megjegyezni, hogy Verseghy literátori hozzáállása minden modernitása ellenére is erősen gyökerezett a régebbi hagyomány ama osztatlan nyelvszemléletében, amelyben a grammatikai alapozású nyelvi leírás és szabályozás elválaszthatatlan volt a nyelv irodalmi használatától (a poétika a grammatika része volt).¹⁰⁵ Verseghy a tájnyelveket vizsgálva szembesült például azzal a problémával, hogy Rájnis és Baróti Szabó regulái szerint a magyar szavak hangértékét korántsem lehet olyan bizonyosan meghatározni, mint a latinban.

Mivel Verseghy a logikára és a természetre hivatkozva az auktoritás elvét elutasította (megjegyzendő, hogy ez olyan tudományos alapállás volt a részéről, amelyet minden területen következetesen alkalmazott), a nyelvművelés során a régi írók nyelvszokásaira sem volt tekintettel. Ez természetesen szorosan összefüggött a civilizációs fejlődési modell ama tézisével, miszerint a nyelveknek is van gyerekkora, ifjúkora és felnőttkora. A modern, érzékeny nyelv kiművelésekor nem tarthatta irányadónak a nyelv

káromlás, melyért a' hajdani Róma' legnagyobb fíjainak társaságát valaha még »az Éliziumi mezőkön«-is kerülnöd kell” BJÖM III, 46.

¹⁰² „Én minden darabot csak belső érdeme képpest, / nem pipérés vagy avúlt köntössire nézve böcsülök [...]” Verseghy, *A' Szórszálhasogató*.

¹⁰³ Lásd Verseghy Ferencnek *deklarációja filológiabéli munkáira nézve* = VERSEGHY 1806, 249–251.

¹⁰⁴ Haller-kézirat; 314; 158b. (IX. sz.)

¹⁰⁵ Ezzel kapcsolatban lásd MARGÓCSY István, *A Révai-Verseghy vita eszme- és kultúrtörténeti vonatkozásai* = *In memoriam Verseghy Ferenc*, 3, szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, 1988, 30.

gyerekkori állapotát (amelynek lenyomatai a régi írásokban találhatók), hiszen éppen ebből akarta kiemelni.¹⁰⁶ Nézete szerint: „A kik a’ régi magyar kézírásokat és könyveket akarják a’ tiszta magyar beszédnek és helyes ortografjának mustráivá tenni, felfordítják a’ rendet, és azt akarják velünk elhíttetni, hogy nyelvünk sokkal tökéletesebb volt gyermek korában [...] mint most férfi korában a’ józan filológiának szépítései által lehetne.”¹⁰⁷ Mivel Versegthy grammatikájának középpontját az élő magyar nyelv alkotta, az ebből kikövetkeztetett nyelvi rendszer saját belső természeti tulajdonságait tartotta szentnek és sérthetetlennek. Az önkényes költői újításokat éppen ezért nyelvrontásnak tekintette, és a következő szavakkal utasította el:

[...] ezeket a nyelv tulajdonságain csorbát ejteni szokott sebeket, csúfságokat nemcsak a kíméletlen nyelvészek – ahogyan őket a szabados költők vádolni szokták –, hanem maga a józan ész követelményeire támaszkodó esztétika is, és elsősorban a haza iránti rajongó szeretet keményen elutasítja. [...] Tudnia kell a költőnek [...], hogy a nyelv, amelyen ír, nem a saját tulajdona, amellyel tetszés szerint rendelkezik, hanem az egész nemzet legdrágább kincse; ezt használni szolgálat, helyesen alkalmazni dicsőség, rosszul alkalmazni pedig bűn.¹⁰⁸

Tudós hazafiként természetesen Batsányi is a magyar nyelv ügyének szentelte magát, de Versegthyvel ellentétben az ő nyelvszemlélete a politikai identitást is magában foglaló nemzeti hozzáállásban gyökerezett. Mivel a régiek által használt nyelv számára a dicső múlt egyik megjelenítője, illetve hordozója volt,¹⁰⁹ a (Révai által képviselt) történeti-etimológiai grammatikai irányban látta a nyelvművelés legfőbb és legcélravezetőbb eszközét. Nézete szerint azok önkényeskednek és élnek vissza a magyar nyelvvel (ezzel mindenekelőtt Versegthyre célzott), akik a különféle dialektusok alapján használják azt.¹¹⁰ Batsányi ugyanúgy a nyelv saját belső törvényeire, illetve természetére hivatkozott a poézis és a nyelv megújításában, mint Versegthy, csak míg az utóbbinak ez az „egyetemes természet törvényét: a ritmust és a rendet” jelentette, addig Batsányi

¹⁰⁶ „Ne hagyjátok tehát magatokat a’ régi Magyar Íróknak helytelen példái által, mellyek erköltstelen üdőkben és pallérozatlan nyelven költöttek, eltsábíttatni, hanem [...] magyar nyelvünkben a’ lábmértéket is újjainkon szorgalmasabban megitélyük” VERSEGHY 1793, 48. Később ennek nyelvészeti okait is részletesen kifejtette. Lásd VERSEGHY Ferencz, *A’ tiszta magyarság, avagy a’ csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a’ cadentiák’ lajstroma mellynek hasznát a’ filologusok, poéták eggyaránt vehetik*, Pest 1805, 3–12. (Továbbiakban: VERSEGHY 1805.)

¹⁰⁷ VERSEGHY 1805, 6.

¹⁰⁸ VERSEGHY, *Analytica*, 6. füzet, 675.

¹⁰⁹ 1808-as töredékben maradt tanulmányában Versegthy nyelvelméletére való utalása után a következőt írta: „nékünk úgy látszik, hogy a’ díszesebb és követésre méltóbb tiszta magyarság még mind eddig többnyire tsakugyan a’ könyvekben, tsakugyan a’ régi és mostani értelmes, tudós, és jobb-ízlésű szorgalmas Írók munkájában találattik fel” BJÖM III, 45.

¹¹⁰ Vö. 48. jegyzet. Továbbá: „[...] felette nagyon tsalatkoznak, ha valóban azt hiszik és reménylik, hogy a’ Haza jobb Írójának törvényt szabhatnak; hogy ők az ilyen vagy amolyan mellyéki hibás, ízetlen és tsonka dialektust, a’ könyvbéli közönséges igaz és tiszta magyarság helyett elfogadtatták; hogy a’ nyelv’ és nemzeti litteratúra’ gyarapodásának szabad menetét saját kedvek szerint intézhetik, igazgathatták” BJÖM III, 504.

e törvényszerűségeket a régi írók munkáiban találta fel. „A’ Poézis [...] azonn van, hogy a nemzeti nyelvnek természetét soha meg nem sértvén, külső belső igaz mivoltát szentül megtartván, ’s vigyázva megőrizvén, legszebb virágjait öszveszedgye. [...] A’ ki azért mí nálunk-is ma verseket írni akar [...] betsúllye-meg mindég és mindenképp a’ Nemzet nyelvének igaz tulajdonát, saját természetét, ’s különös nemzetiségét.”¹¹¹ Hangsúlyozandó, hogy Batsányi részéről ez nem egy szemellenzős mintakövetést, hanem kritikusai hozzáállást jelentett: a régi tudós és szép írásokban található nyelvi hibáktól ő is egyértelműen elhatárolta magát.¹¹² A poétai licenciát is erre hivatkozva vetette el, Verseghy pedig ezzel szemben, az élő, tájegységenként változó nyelvhasználatból kiindulva tartotta megengedhetőnek. Jóval később, 1821-ben mindezt a következőképpen foglalta össze Batsányi: „Az úgy nevezett poétai licencia pedig senkinek sem adhat engedelmet, szabadságot arra, hogy a’ nyelvnek tulajdonságait, vagy a’ szép mesterségnek saját törvényeit, megszeghetetlen fő regulájit, minden szükség és józan ok nélkül megsérthesse, ’s úgy szóllván, lábbal tapodhassa.”¹¹³

A látszólag ezzel ellentétes eredményekre vezető költői nyelvhasználat eme eltérő nyelvi, grammatikai irányultságokból fakadt. Batsányi ugyanis épp azt kritizálta a régi írók munkáiban, ami Verseghy számára a nyelvi rendszer leírása miatt követendő mintát jelenthetett, Verseghy pedig azt vetette el a „pallérozatlan nyelven költ régi énekekből”, ami Batsányi számára mintaadó hagyomány volt. Verseghy költészetében a literátor korabeli élő nyelven alapuló grammatikája (mára elavult) hagyományos nyelvtani szerkezeteket és költői képeket eredményezett, Batsányi pedig a „régí Írók munkájiból” kiindul történeti, egyszersmind megújító nyelvszemléletével máig élő és ható modern költői képeket alkotott. Mivel az egymásnak ellentmondó nyelvi modellek a két költő poézisbeli munkásságának alapját alkották, a Kufsteinben keletkezett versek szerint ez is igen hamar ellentétet szült közöttük.

*(tisztá rím vagy
asszonánc)*

A’ Szörszálhasogató „és ha talán a’ czélok utánn nem hangzik aczélok / a’ másik sorban, csak ezénn rágódik örökké” sora a két költő rímelésről vallott felfogásának különbségére utal. Bár Verseghy és Batsányi a tudós hazafi pozíciójából ebben az esetben is

¹¹¹ BJÖM III, 150–151.

¹¹² 1821-es tanulmányban Batsányi mindamellett, hogy elismerte Faludi munkásságát (nyilvánvalóan ezért adta ki), a bevezetőben számba vette a költő hibáit is. Ezeket ugyanabban vélte felfedezni, melyeket még a Magyar Museumban Rájnissal való vitájában kifejtett. Tudniillik a versek „hibások némellykor az értelemre, ’s a’ dolognak természeti mivoltára nézve [nem pontos a tárgyak megnevezésében – H. M.]; némellykor a’ verspárasíttásnak közönségesen bevett regulájira nézve [ebben az e-k használatát tekintve egyértetett Verseghyvel, egyébként nem – H. M.]; némellykor a’ szép mesterségbeli jobb, igazabb, tisztább és kényesebb ízlésnek törvényire nézve; néha pedig a’ magyar nyelvnek saját tulajdonságira, igaz természetére tekintve” BJÖM III, 142.

¹¹³ BJÖM III, 147.

ugyanazt szerette volna elérni, tudniillik mindketten a hagyományos magyar verselési módot akarták tökéletesíteni, az eltérő hagyományrendszerek felől való közelítés miatt ezt egészen különböző módon képzelték el.

Verseghy egyrészt a vers belső tulajdonságát jelentő ritmushoz képest a rímet alapvetően „külső piperének” tartotta, másrészt mivel a hagyományos rímes verselest az idő-, illetve hangsúlyváltó mérték alkalmazásával szerette volna megújítani, a kadenciát elhanyagolhatónak gondolta.¹¹⁴ Batsányi viszont a magyar verselest saját hagyományából kiindulva akarta megjobbitani, aminek egyik módját a tiszta rímek használatában látta.

Egyetlen dologban azonban egyetértettek: mindketten helytelennek tartották, ha rímhelyzetben nem azonos „e”-ket használ a költő.¹¹⁵ Ez azonban olyan véletlen egybeesés volt, amely a fentebb említett eltérő hagyományrendszerek követéséből adódott. Batsányi ugyanis a rímek tisztasága miatt követelte meg a háromféle „e” (tudniillik: e, ë, é) következetes használatát, Verseghy viszont alapvetően az élő nyelvi dialektusok miatt, amit aztán a nyelv zeneiségének gazdagítása okán is fontosnak tartott.

(„bárdusi tűz” vagy „érzékeny lant”
„római koboz” vagy „mostani erkölcsink”)

A Kufsteinben lezajlott vita másik fő témája ama eltérő költőszerepek felvállalásában körvonalazható, amelyek mögött szintén a fentebb felvázolt különböző hagyományrendszerek és irányultságok álltak. Batsányiban a politikai identitástudatot is magában foglaló nemzeti hozzáállás életre hívta a bárdköltői szerepet, amelynek példáját a költő a kelta bárdusban, Ossziánban látta. Verseghy viszont (ezzel szemben) az érzékeny poézisben találta meg azt a megszólalási formát, amely minden tekintetben megfelelt felvilágosult humanisztikus nézeteinek.

Verseghy ebben az esetben is félreértette, illetve leegyszerűsítette Batsányi álláspontját, aki a bárdusi szerepet elsősorban a magyar nemzettudat megerősítésére kívánta használni, és nem feltétlenül a nemességet akarta vele harcra buzdítani. Ezért utasította el például a poézis nyelvében mint a 18. századi emberekhez már nem illőt Faludi *Rettentő Marsnak fajzati*... kezdetű énekének vad, harci kifejezéseit:

[...] igen szokatlan, és méltán irtózást okozható kegyetlenség, ’s valóban inkább Kannibálokhoz és egyéb olyan irgalmatlanul dühösködő vad népekhez, mint-sem a XVIII-dik században élő, ’s egymással nem úgy hadakozó, keresztény nemzetekhez, vagy a’ mi Hazánk’ bátor és nagy lelkű Fijaihoz illő tselekedet volna! [...] Bizonyos legalább az, hogy a’ szép mesterségek’ miveit kedvellő, józanabb és érzékenyebb Olvasó, az effélékben nem gyönyörködhetik; hogy

¹¹⁴ A *Költeményes Enyelgésekben* való rímelésre vonatkozóan írta Verseghy, hogy: „némellyekben, mint a’ Magyar Kisasszonyokban, és a’ Vén Leányokról, tsak a’ strófának felét és végét bélyegeztem meg vele, hogy a’ rithmust, mellyből a’ strófa áll, érezhetőbbé tegyem” VERSEGHY 1793, *Egynéhány Előjegyzések*, [9].

¹¹⁵ BJÖM III, 147 és VERSEGHY 1793, *Egynéhány Előjegyzések*, [10].

ő az olly dühös haragra, 's irgalmatlan fene vadságra gerjesztő, mértéktelen kifejezéseket nem javallhatta.¹¹⁶

Verseghy egész munkássága a felvilágosodás emberi fejlődésbe vetett hitére épült. Nézete szerint az emberiség a világosság századában, vagyis az akkori jelenben elérte a „férjfi kort”, a művészetek kiművelésével és használatával megtalálta az erkölcsök megneveléséhez és megszelídítéséhez való utat. Ezért tekintette minden téren követendő mintának a korabeli művészetek és tudományok eredményeit, illetve ezért utasította el a régi világ, például az ókori Róma harcias, vad tüzeit (*A' mostani Poéta*). Az antik klasszikus műveltségéből csak a nyelvet tartotta elfogadhatónak. Ugyanezt később szelídebb formában is megénekelte. *A' régi Classicusokhoz* című ódát fogsága utolsó állomásán, Spielbergben jegyezte le a Haller-kéziratba,¹¹⁷ amelyet aztán a Magyar Aglájában *A' régi classicus auktorokhoz* címen adott közre.¹¹⁸ Érdekes, hogy ezt a verset Kazinczy a Magyar Aglájáról írt kritikájában teljes értetlenséggel fogadta.

Verseghy éppen társadalmi hasznossága, azaz a „szelíd erkölcsökre nevelés” miatt tartotta fontosnak az érzékeny lantos poézis művelését. Nézete szerint ugyanis a lehetőségeket és igényeket figyelembe véve kell megválasztani az értelmi és érzelmi nevelés különböző formáit. Mivel, miként azt *A' mostani Poétában* írta, „mostani erkölcsink, hadaink, 's polgári szokásink, / hasztalan! a' durvább lángra nem adnak okot”, a 18. század végén élő emberek kiműveléséhez legcélravezetőbbnek a szív érzékenyítését tartotta. Ezért védelmezte újra és újra a vitaciklus legtöbb költeményében a bárdszerep ellenében a szerelmi poézis művelését.

A kéziratok keletkezéstörténetének rekonstruálásakor előtűnik, hogy Verseghy Kufsteinben jutott hozzá (újra) Joseph Anton Steffan és Joseph Haydn zongorakíséretes dalalbumaihoz. Ezekből közel félszáz darabot magyarított úgy, hogy az Uránia-kéziratban mindenütt pontosan megjelölte a (dallam)forrása helyét (pl. „Nótáját lásd Steffan I. Rész 24. Ária”). Verseghy fogságának eme szakaszában tehát valóban rengeteg érzékeny énekelt dalt írt-fordított, főleg ebben a műfajban alkotott. A vitaciklus verseiből úgy tűnik, mintha Batsányi ezt igencsak nehezményezte volna. Verseghy értelmezése szerint Batsányi nemcsak valódi költőnek nem tartotta azt, ki „az érzékeny Músáknak ölébe / felsiet a' köcsögöbbs hangú dalolásnak okáért” (*A' Pedantizmus*), de durván elutasította és lenézte a poézis e megszólalási módját. Ezt sérelmezi Verseghy az *Apollóhoz*, az *Eggy szerelmetlenhez*, *A' Pedantizmus* és *A' mostani Poéta* című versekben, illetve már a megbékélés hangján, de ugyanerre utal az alkaiozi strófákban készült *Bacsányihoz* című ódájában is.

¹¹⁶ BJÖM III, 149.

¹¹⁷ Haller-kézirat, II. szövegcsoporthoz; 141a–141b.

¹¹⁸ „Mostani majmaitok hirdessék finom aranyának, / ha tetszik, a' mi töltek / származik! én szavokat viszhangnak lenni találok, / mely kőszugolyokba nagyra nőtt. / Nyelveteket szeretem! Viszgeő füleinkbe görögven / szép pelypegése, szívre hat. / Ámde tudom, hogy mézre alatt e' cifra beszédnek / otromba mérgek fekszenek” VERSEGHY 1806, *A' régi classicus auktorokhoz*.

Végezetül érdemes kitérni a költemények versformáira. A Batsányival való nézetkülönbséget tükröző versek többségét, mintegy saját verstani nézeteit igazolándóan, antik klasszikus formákban, mégpedig hexameterben vagy disztichonban írta Verseghy. Ez alól csak négy darab kivétel. Az *Egy goromba poétára* és az *Egy ártatlan felelet* címűek, amelyeket (Osszián-fordítása miatt) a Batsányi által kedvelt szabad jambusokban készített a költő – ezzel az „ostoba”, „goromba”, „bárdus” szavakon túl közvetlenül, formájában is megidézte Batsányi poézisét –, illetve a ciklus nyitó és záró verse. A vita, mint láttuk, a *Szentjóni Szabó László halálára* alkaioszi strófákban írt óda kapcsán bontakozott ki. Nem véletlen tehát, hogy a *Batsányihoz* című óda, amelyet Bacsányi szabadulásának hírére, a megbékélés jegyében 1796 áprilisának közepén írt Verseghy, szintén alkaioszi strófákban született. Verseghy ezzel mintegy keretbe zárta volna a történetet, ugyanazzal a formával búcsúzva el rabtársától, mint amiből bő fél évvel korábban heves nézeteltérésük támadt. A költő a poézisük közötti különbségek felsorolása után („Klopstocknak úttján”, „nemzeti lantod”, „Ossiánnal”) a következőképpen zárta az ódát: „Ámde ki tégedét, / míg él, akármelly sors kövesse; / állhatatos szeretettel említ.”

A történet azonban a két költő elválása ellenére, a tanulmány elején felvázoltak alapján mégsem ért véget. Ez nemcsak a későbbi írásokból nyilvánvaló, de a Haller-kéziratbeli vitaciklus is erre mutat. Ebben ugyanis a *Batsányihoz* című ódát követi még egy disztichonokban írt epigramma, amely minden tekintetben a korábbi éles, sértődött hangú költeményekhez kapcsolódik. Az 1796. május 16-án lejegyzett darab címe eredetileg *Egy Criticushoz* volt, amelyet Verseghy áthúzással *A' mostani Poétára* változtatott. Verseghy az epigrammában ismét a régi római erkölcsöket „képviselő” bárdusi poétaságot állítja szembe a „mostani erkölcsinket” szolgáló érzékeny lanttal. A vitát lezárni ezek szerint mégsem sikerült: Batsányi és Verseghy között a poétai és verstani nézeteltérések tisztázása nélkül szakadt meg a kapcsolat.

Függelék

A Batsányi–Verseghy-vita kontextusában értelmezhető költemények

keletkezés / lejegyzés ideje ¹¹⁹	verscím	kéziratos helye	kulcsszavak	versforma
1795. okt.	VII. <i>Bacsányihoz. Szent Jóbi Szabó László halálára, mely történt Kufstainban 5. Oct. reggel 1795. (A szövegváltozat)</i>	Uránia: 159b	Kapcsold Bacsányink hú zokogásidot / csendes könyvemnek férjfi folyásihoz / Sirassuk együtt	alkaioszi strófákban
1795. okt.–nov.	IX. <i>A' Szórszállhasogató.</i>	Uránia: 314–313, 158b–158a	gáncsra talál; a' dalnak módgyai ellen zab criticuska gyanánt; ama' dalokat musikátlan szíve nem érzi; irigy elméje	hexameterben
1795. okt.–nov.	VII. <i>Szabó (Szentjóbi) László halálára, mely tör[tént] Kufstainban] 5. Oct. 1795. (Av szövegváltozat)</i>	Uránia: 298–297, 150b–150a		alkaioszi strófákban
1795. nov.	XXXIX. <i>Egy goromba poétára.</i>	Uránia: 296, 149b	bárdus; goromba; megmardosod szíves barátidot	szabad jambusokban
1795. nov.	VI. <i>Szentjóbi Szabó Lászlónak halálára. (A és Av kontaminációja)</i>	Haller: 77a–77b)	Tik, kik rekeszben túrtök az Inn felett, / indúlyatok meg társotok' alkonyánn	alkaioszi strófákban
[1795.] dec. 3.	VII. <i>Egy goromba poétára.</i>	Haller: 77b		szabad jambusokban
1795. dec. – 1716. jan. [első lejegyzése az Uránia-kéziratban (161a) 1795. szeptemberéből való]	VIII. <i>Laurához. [Ritka már Laurám! az erős barátság]</i>	Haller: 79a	fene rágalom; dühödő hamisság; nyalánk lelkek' csapodár csatája	szapphói strófákban
1795. december – 1716. január	IX. <i>Egy ártatlan felelet.</i>	Haller: 79b	ritkúle már az ostoba	szabad jambusokban
[1796.] febr. 18.	X. <i>Apollóhoz.</i>	Haller: 79b	lauruszkoszorúval; adgy te nekem Laurát	disztichonban

¹¹⁹ [a Verseghy által megadott dátumot félkövérrel szedtük]

keletkezés / lejegyzés ideje ¹¹⁹	verscím	kézírtos helye	kulcsszavak	versforma
1796. febr.–márc.	XI. <i>Eggy Szerelmetlenhez.</i>	Haller: 79b	a' gyönyörű szerelem gerjeszti az emberi szívet	disztichonban
1796. febr.–márc.	XII. <i>A' Férfjéltő.</i> (Magyar Aglájában: <i>Boriskára</i>)	Haller: 79b	esztelen	disztichonban
[1796.] márc. 28.	XIII. <i>Eggy irígy Bardusra.</i>	Haller: 81a	Önn fejedet leveles laurussal nyalka szitok közt	disztichonban
1796. márc.–ápr.	<i>A' Bölcsék' sorsa.</i>	Uránia: 290, 146b	kik [...] a' tudományoknak szolgálatyára szegődtek [...] többnyire bélyegezett névvel [...] tűnnek előnkbe	hexameterben
1796. márc.–ápr.	<i>A' Pedantizmus.</i>	Uránia: 289–288, 146a–146b	Bardus; érzékeny Músának ölébe felsiet; kritikát színlő szitokkal előntvén; Klopstock; szomorú Osszjánnak udúja	hexameterben
1796. márc.–ápr.	<i>A' Szerelmetlen. (= A' Szerelmetlenhez.)</i>	Uránia: 286, 144b		disztichonban
1796. ápr. 3–23.	<i>B-hoz. [Allig ereszkedtem nyelvszépítésnek okáért]</i>	Uránia: 278–277, 140b–140a	durva negédséged marczonaságra fakadt; sérteni kezdettél nyilván; illetlen bosszúd marha dühökre fakadt	disztichonban
1796. ápr. 23. körül	XIV. <i>Bacsányihoz.</i>	Haller: 81a–81b	kellemetes dalod Klopstocknak úttyan; szíved érző Ossiánnal	alkaioszi strófákban
[1796.] máj. 16.	XV. <i>Eggy Criticushoz.</i> ad 16. maj. <i>A' mostani Poeta.</i>	Haller	bárdusidot majmozni tanúllyam; római kobzot imádgyan	disztichonban